

Opinnäytetyö (YAMK)

Sosiaali-ala

YTSOS14

2017

Tarja Lammila

ERITYISTÄ TUKEA TARVITSEVAN LAPSEN TUEN JÄRJESTÄMINEN PÄIVÄKODISSA

OPINNÄYTETYÖ (YAMK) | TIIVISTELMÄ

TURUN AMMATTIKORKEAKOULU

Sosiaalialan koulutusohjelma | Sosionomi YAMK

Kevät 2017 | 54+25

Ohjaaja Kari Salonen

Tarja Lammila

ERITYISTÄ TUKEA TARVITSEVAN LAPSEN TUEN JÄRJESTÄMINEN PÄIVÄKODISSA

Kehittämishankkeen tehtävä oli kehittää yksityiseen päiväkotiin opas lapsen tarvitsemien tukitoimien järjestämisestä päiväkodin arjessa. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden 2016 mukaisesti tukitoimet tulee aloittaa heti, kun lapsen tuen tarve huomataan. Päiväkotien tulee kehittää omaa toimintaa lapsen tuen järjestämiseksi kehitystä ja oppimista tukevaksi.

Kehittämishankkeen aihe nousi Koljolan päiväkodin henkilöstön kehityskeskustelujen pohjalta keväällä 2014, jolloin jaksamista huonontavana tekijänä mainittiin haasteellisesti käyttäytyvien lasten kuormittavuus päiväkotityössä. Kehittämishankkeessa käytettiin syklistä kehittämisotetta, jossa muutettiin yksi osa-alue kerrallaan, jonka jälkeen tarkasteltiin muutoksen tuomaa hyötyä.

Kehittämishanke toteutettiin syksystä 2014 kevääseen 2017. Kehittämistyön aikana tulivat vuonna 2016 voimaan uusi varhaiskasvatuslaki (1973/36) ja uudet varhaiskasvatuksen perusteet 2016 (OPH) velvoittavat päivähoiton palvelujen tuottajaa tekemään suunnitelman, miten tuki käytännössä järjestetään. Kehittämishankkeessa selkiytettiin työtehtäviä, muutettiin työaikoja ja palaverikäytäntöjä. Pienryhmätoiminta otettiin käyttöön mahdollisuuksien mukaisesti ja tilojen käyttöä porrastettiin.

Lasten tuen järjestäminen arjessa on käytännössä tiimin ja lastentarhanopettajan vastuulla. Yhteistyötä huoltajien kanssa tehdään aktiivisesti ja varhaiskasvatuksen erityisopettaja toimii konsultaatioapuna. Tuen järjestämisessä ovat mukana muut yhteistyötahot tarpeen mukaisesti. Varhaiskasvatussuunnitelmaan kirjataan yhdessä sovitut asiat, suunnitelma, tavoitteet ja seuranta.

Kehittämistyön tuloksena oli opas, jossa on yleiset periaatteet tuen järjestämisestä, lomakkeet huolen puheeksi ottamisesta, tuen aloittamisesta ja erilaisia lomakkeita havainnoinnin helpottamiseksi. Opas toimii kasvattajan apuna ja kuvaa prosessia tuen järjestämiseksi päiväkodin arjessa. Kasvattajien tulisi nähdä havainnoinnin ja dokumentoinnin tärkeys tuen tarpeen ja riittävyden arvioinnissa ja suunnittelussa.

ASIASANAT:

varhaiskasvatus, erityinen tuki, havainnointi

MASTER'S THESIS THESIS | ABSTRACT

TURKU UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Degree programme in Social Service | Master of the Social Service

Spring 2017 | 54+25

Instructor Kari Salonen

Tarja Lammila

HOW TO ORGANIZE THE SUPPORT OF A CHILD WITH SPECIAL NEEDS IN KIDERGARTEN

The development task was to develop a private day care center to organize the support needed in the child's everyday life in kindergarten. 2016 in accordance with the criteria of early childhood education 2016 the support should be initiated as soon as the child's need for support is noticed. Day care centers should develop their own activities in order to arrange children's support to ensure the development and the learning.

The theme rose in Koljola on the basis of the kindergarten staff development discussions in the spring of 2014, when the well-being adverse factor was mentioned to be workload challenge behaving children's day-care at work. In the development project was used a cyclic development approach, in which one area at a time was changed, after which examined the benefits of changes and they was used further.

The development process was long since autumn 2014 to spring 2017. During the development work in 2016 come a new law of early childhood education (1973/36) and the new criteria for the basics plan of early childhood education 2016 (OPH) oblige producers in daycare services to plan how the support is practically arranged. The development project was in practice to simplify workers tasks, change working hours and meeting practices. Small group activities were introduced as well as possible and the use of the premises was alternated.

Children's support organization in everyday life is in the practice on team's and the kindergarten teacher's responsibility. Co-operation with parents are actively and early childhood special teacher works as a consultant. The support is organized with the other partners as much as needed. Early childhood education plans are registered with the matters agreed upon, plan, aims and how to follow-up.

As a result of the development of a guide with the general principles of the organization of support, forms, taking worry to speech, to initiate the support and observation. The purpose of the guide is to help the educator and describes the process for arranging support in everyday life in kindergarten. An important part of the development work is to emphasize the importance of observation and documentation of the assessment, planning and evaluation of the adequacy of the assistance necessary support.

KEYWORDS:

early childhood education, special support, observation

SISÄLTÖ

KÄYTETYT LYHENTEET TAI SANASTO	6
1 JOHDANTO	7
2 KEHITTÄMISHANKKEEN LÄHTÖKOHDAT	9
2.1 Kehittämisyksikkö ja toimintaympäristö	9
2.2 Hankkeen tausta	9
2.3 Hankkeen aihealue, tavoite ja kehittämistehtävä	10
3 VARHAISKASVATUS PÄIVÄKODEISSA	12
3.1 Lapsen kasvu, kehitys ja oppiminen lyhyesti	12
3.2 Päivähoidosta varhaiskasvatukseksi	13
3.3 Varhaiskasvatuksen järjestäminen	14
3.4 Lapsen varhaiskasvatussuunnitelma	15
4 ERITYISTÄ TUKEA TARVITSEVAT LAPSET	17
4.1 Varhaiskasvatus inklusiivisen -periaatteen näkökulmasta	17
4.2 Erityistä tukea tarvitsevat lapset päiväkotiryhmässä	17
4.3 Kognitiiviset toiminnot ja aikuisen tuki	19
4.4 Kielenkehityksen vaikeudet	20
4.5 Sosiaalis-emotionaalisen tuen tarve	22
4.6 Fyysisten ja motoristen taitojen tukeminen	26
5 LAPSEN TUEN JÄRJESTÄMINEN PÄIVÄKODISSA	28
5.1 Kasvatushenkilöstön asenteiden ja toimintakulttuurin muuttaminen	28
5.2 Päiväkodin toimintaympäristö	30
5.3 Pienryhmätoiminta	32
5.4 Kommunikointia tukevat menetelmät	33
5.5 Varhaiskasvatuksen erityisopettajan tuki	34
6 KEHITTÄMISTEHTÄVÄN TOTEUTTAMINEN	36
6.1 Kehittämishankkeen prosessin kuvaus ja käytetyt menetelmät	36
6.2 Työtehtävien ja työvuorojen tarkistaminen	39
6.3 Pienryhmätyöskentelyn aloittaminen	40

7 OPPAAN LAATIMINEN KASVUN JA OPPIMISEN TUEN JÄRJESTÄMISEKSI	43
7.1 Lapsen kasvun ja oppimisen tuen järjestäminen säädösten mukaan	43
7.2 Oppaan laatimisen prosessi	44
7.3 Kehittämistehtävän prosessin arviointia	46
8 EETTISET KYSYMYKSET KEHITTÄMISTYÖSSÄ	47
9 LOPUKSI	49
LÄHTEET	51

LIITTEET

Liite 1. Tuen järjestäminen päiväkodissa

KUVIOT

Kuvio 1. Kielenkehityksen piirteitä, jotka antavat aiheita seurantaan tai tutkimuksiin (Siiskonen ym. 2014, 131).	21
Kuvio 2. Huolestuttavan käyttäytymisen piirteitä Hobartin ja Frankelin mukaan (Koivunen & Lehtinen 2015, 181).	23
Kuvio 3. Yhteenveto sosioemotionaalista tukea tarvitsevien lasten kuntoutuselementteistä (Pihlaja 2003, 112).	25
Kuvio 4. Lasten fyysinen aktiivisuus on iloa, leikkiä ja yhdessä tekemistä (Opetus ja – kulttuuriministeriö 2016,8).	27
Kuvio 5. Päivähoidon erityiskasvatuksen elementit lapsilähtöisessä kasvatuksessa (Pihlaja, 2004, 122).	29
Kuvio 6. Sosiaalisen oppimisen teorian osatekijät Wagnerin mukaan (Karila & Nummenmaa 2006, 38).	31
Kuvio 7. Kehittämishankkeen prosessikaavio (Lammila 2017).	37

KÄYTETYT LYHENTEET TAI SANASTO

kelto	kiertävä erityislastentarhanopettaja
OPH	Opetushallitus
SLI	Specific Language Impairment
vasu	varhaiskasvatussuunnitelma
veo	varhaiskasvatuksen erityisopettaja
¶	.

1 JOHDANTO

Varhaiskasvatuksen järjestämisen sisällöt muuttuivat valtakunnallisten varhaiskasvatussuunnitelmien perusteiden 2016 (OPH) myötä suosituksista velvoittaviksi. Varhaiskasvatushenkilöstön tulee kehittää päiväkotien toimintaa ja toteuttaa lakien ja säädösten mukaista laadukasta varhaiskasvatusta. Tässä kehittämistyössä oli tavoitteena muuttaa päiväkodin toimintakulttuuria ja toimintaympäristöä siten, että kasvattajilla on mahdollisuus tukea lapsen kehitystä ja oppimista päiväkodin arjessa. Samalla henkilökunta sai lisää tietoa eri toimintamuodoista ja mahdollisuuksista ja tavoitteena oli vähentää työn kuormittavuutta.

Tehtävänä oli laatia opas siitä, miten erityistä tukea tarvitsevan lapsen tuki järjestään päiväkodissa. Lapsella on oikeus varhaiskasvatukseen ja se toteutetaan inklusion periaatteiden mukaisesti eli lapsen tarvitsema tuki järjestetään lapsen tarpeiden mukaisesti lähipäiväkodissa tai perhepäivähoidossa. Varhaiskasvatuslain (1973/36) mukaisesti lapselle tulee järjestää riittävä tuki hyvän kasvun ja kehityksen turvaamiseksi. Eriyistä hoitoa ja tukea tarvitsevia lapsia koskevat säännökset ovat asetuksen 2 §:n 4 momentissa. Sen mukaan palvelun tuottajan on järjestettävä lapselle tarvittava tuki heti, kun tuen tarve huomataan.

Työyhteisö oli mukana kehittämistyössä ja menetelmänä käytettiin työyhteisölähtöistä prosessi-kehittämistä, jossa painottuu yhteisöllinen tavoitteenasettelu ja tiedonmuodostus. Keskeistä on se, että lapsen tuen tarvetta arvioidaan ja suunnitellaan yhteistyössä huoltajien kanssa havainnoimalla lapsen toimintaa päiväkodissa ja kotona. Kehityksen ja oppimisen tuki muodostuu lasten yksilöllisestä tuesta, päiväkodin lapsiryhmän ja oppimisympäristön antamasta tuesta. Tarvittaessa mukana on yhteistyöverkosto, jolla varmistetaan, että lapsi saa riittävän tuen oikea-aikaisesti ja kehitystä ja oppimista tukien. Kehittämistyö toteutettiin Koljolan päiväkodissa vuosina 2014–2017.

Aluksi avaan varhaiskasvatuksen käsitteitä ja lapsen erityisen tuen tarvetta. Sen jälkeen esittelen lyhyesti erilaisia rakenteellisia ratkaisuja, joilla tuetaan lapsen kasvua ja oppimista päiväkodin arjessa. Kuvaan kehittämistyön etenemisen ja käytännön muutokset, joilla helpotettiin arjen sujumista. Lopuksi esittelen kehittämistyön tuloksena syntyneen oppaan, jota voidaan käyttää runkona kehittymisen ja oppimisen tuen järjestämisessä. Opas sisältää tietoa yleisistä periaatteista, jotka täytyy huomioida tukea järjestettäessä. Oppaaseen on koottu lomakkeet huolen puheeksi ottamisesta, havain-

nointilomakkeita ja prosessin runko ja etenemisvaiheet. Opasta voi käyttää muokkaamalla lomakkeet yksikkö- ja ryhmäkohtaiset tarpeet huomioiden. Kehittäminen jatkuu edelleen ja toimintatapojen muuttaminen etenee pienin askelin. Keskeistä on nähdä lapset toiminnan keskipisteessä ja muuttaa omaa toimintaa lasten tarpeita huomioivaksi.

2 KEHITTÄMISHANKKEEN LÄHTÖKOHDAT

2.1 Kehittämisyksikkö ja toimintaympäristö

Kehittämistehtävä toteutettiin Koljolan päiväkodissa Nousiaisissa syksyn 2014 ja kevään 2017 välisenä aikana. Koljolan päiväkoti on yksityinen päiväkoti, joka tuottaa palvelut Nousiaisten kunnalle ostopalveluna. Päiväkodissa on 54 lasta. Lapsiryhmiä on kolme: alle 3-vuotiaat (lapsia 12), 3-4-vuotiaat (21 lasta) sekä 4-6 -vuotiaat (21 lasta). Kehittämishankkeen aikana pyrittiin kehittämään koko päiväkodin toimintaa ja mukana kehittämistyössä olivat kaikki työntekijät.

Koljolan päiväkoti on rakennettu vuonna 2003 päiväkodiksi. Rakennus on jaettu kolmeen ryhmään ja jokaisella ryhmällä on käytettävissä kolme erillistä huonetta. Piha-alue on suuri, aidattu ja jaettu kahteen osaan. Lähikoulun liikuntasali on varattu päiväkodin käyttöön tunnin ajaksi kerran viikossa koulun lukukauden aikana. Vieressä sijaitsee urheilukenttä, jota voidaan käyttää ulkoliikunnassa ympäri vuoden. Kävelymatkan päässä on metsäalue, johon tehdään retkiä kerran viikossa.

2.2 Hankkeen tausta

Hanke on saanut alkunsa henkilökunnalle vuosittain pidettävistä kehityskeskusteluista, joissa vuodesta toiseen on toistunut työtä kuormittavana tekijänä erityistä tukea tarvitsevat lapset, jotka on integroitu tavallisiin lapsiryhmiin. Erityistä tukea tarvitsevien lasten määrä lisääntyy koko ajan ja heidät tulee huomioida päiväkodin arjessa yhä paremmin (Ahonen 2015, 15). Yksityisen päiväkodin palvelut ostaa kunta ja aikaisemmin olivat kunnan kiertävän erityislastentarhanopettajan palvelut päiväkodin käytettävissä. Uudessa sopimuksessa kunta velvoittaa palveluntuottajan järjestämään tarvittavat palvelut itse. Tällä hetkellä päiväkodissa on käytettävissä konsultoiva varhaiskasvatuksen erityislastentarhanopettaja (veo) tarpeen mukaan. Käytännössä päiväkodin täytyy itse huolehtia, että arjessa toteutetaan riittäviä tukitoimia lapsen kasvun, kehittymisen ja oppimisen turvaamiseksi.

Ahosen mukaan (2015, 15) lapsiryhmien hallinta voidaan kokea haasteellisempänä, koska lapsiryhmät ovat kasvaneet ja avustajien määrää on monessa päiväkodissa vähennetty. Lasten kielellinen ja sosiaalis-emotionaalinen erityistuen tarve on lisääntynyt ja erityistä tukea tarvitsevat lapset integroidaan tavallisiin lapsiryhmiin.

Usein huolta aiheuttaa se, että lapsesta ei ole tarpeeksi tietoa, kun hän aloittaa päiväkodissa. Päiväkodissa määritellään usein ensimmäisen kerran lapsen erityisen tuen tarve. Päiväkodeissa on omat toimintakulttuurit ja niistä riippuu, miten lapseen suhtaudutaan. Lapsille muodostuu käsitys asenteista ja tietojen ja taitojen harjoittamisesta. Sen vuoksi on erittäin tärkeää, miten suhtaudumme erityistä tukea tarvitsevaan lapseen ja luomme hänelle mahdollisimman hyvän oppimisympäristön päiväkodissa. (Viitala 2006, 58.)

2.3 Hankkeen aihealue, tavoite ja kehittämistehtävä

Hanke kuuluu varhaiskasvatukseen ja tukea tarvitsevien lasten huomioimiseen päiväkodin arjessa kasvun ja kehittymisen turvaamiseksi mahdollisimman hyvin. Kehittämistyössä pyritään parantamaan varhaiskasvatuksen laatua ja toimintakäytäntöjä päiväkodissa lasten edun mukaisiksi.

Kehittämishankkeen tavoitteena on lisätä osaamista ja siten tukea henkilökuntaa ja työssä jaksamista. Tavoitteena on tuottaa laadukkaampia päivähoidopalveluita ja muuttaa päiväkodin toimintatapoja lapsilähtöisemmäksi. Tehtävänä on kehittää opas, jonka avulla voidaan varmistaa tukea tarvitsevan lapsen tarvitsema tuki päiväkodin arjessa. Opas on sähköisenä ja kansioon koottuna, joista se on helposti käytettävissä ja muokattavissa lapsen havainnoimiseksi, tuen tarpeen arvioimiseksi ja tukitoimien aloittamiseksi.

Uudessa varhaiskasvatuslaissa (1973/36) korostetaan, että palvelun tuottajan täytyy järjestää lapselle hänen tarvitsemansa tuki. Jokaiselle lapselle täytyy laatia henkilökohtainen varhaiskasvatussuunnitelma, johon kirjataan lapsen vahvuudet, kehittämistarpeet ja käytännön toimenpiteet suunnitelman toteuttamiseksi. Varhaiskasvatussuunnitelmaan kirjataan myös lapsen erityisen tuen tarve, tukitoimet ja seuranta eikä erillistä kuntoutussuunnitelmaa tehdä (OPH 2016, 10).

Jos lapsella on jokin pitkäaikaissairaus, jonka hoitoon tarvitaan lääkitystä päiväkotipäivän aikana, niin siitä laaditaan lääkehoitosuunnitelma varhaiskasvatussuunnitelman osaksi (OPH 2016, 10).

3 VARHAISKASVATUS PÄIVÄKODEISSA

3.1 Lapsen kasvu, kehitys ja oppiminen lyhyesti

Aikaisemmin on ollut vallalla käsitys lapsen kasvusta kehityspsykologian ja lapsen kehitysvaiheiden mukaisesti, mutta tällä hetkellä halutaan korostaa lapsen toimijuutta, yksillöistä kehitystä ja kasvukontekstiin liittyviä näkemyksiä. Lapsen kasvuun vaikuttavat ympäristön arvot ja kulttuurilliset mallit. Oppimisen käsitys on muuttunut ja nyt korostetaan arjessa oppimista eli oppimista tapahtuu koko ajan ja se tapahtuu ympäristöön sulautuen. (Kronqvist 2016, 13.)

Lasten kehityksessä on herkkyykskausia, joiden aikana lapsi oppii luontaisesti uusia asioita. Kasvattajan tehtävä on tunnistaa herkkyykskaudet ja järjestää herkkyykskausiin sopivaa toimintaa. Kun lapsi on oppinut asian, herkkyykskausi päättyy ja lapsi on oppinut asian. Jos aikuinen ei tunnista lapsen herkkyykskautta ja lapselle ei tarjota tähän kauteen sopivaa toimintaa, sen taidon oppiminen hidastuu merkittävästi, koska lapsen kiinnostus asiaan laantuu. (Koivunen & Lehtinen 2015, 135.)

Lapsen herkkyykskausia ovat:

Kielen oppimisen herkkyykskausi	0 - 5,5 v
Järjestyksen herkkyykskausi	1 - 3 v
Aistien hienosäädön herkkyykskausi	0 - 6 v
Pienten esineiden herkkyykskausi	noin 2 v
Liikkeiden hienosäädön herkkyykskausi	1 - 4 v
Sosiaalisten taitojen herkkyykskausi	2,5 - 5 v

Varhaiskasvatuksessa voidaan nähdä kolme ulottuvuutta: opetus, kasvatus ja hoito. Pedagogiikka tarkoittaa kasvatusta ja opettamista, johon sisältyy opettamisen ja oppimisen vuorovaikutussuhde. Varhaiskasvatuksessa käytetään pedagogiikan ja kasvatuksen käsitteitä synonyymeina. Opetus on määritelty lasten ohjaukseksi ja organisoin-

niksi siten, että lapset voivat oman toiminnan ja ihmettelyn kautta rakentaa ja käyttää hankittuja tietoja ja taitoja. (Hännikäinen 2013, 33; Heikka ym. 2009, 51)

Kasvatushenkilöstöltä vaaditaan sensitiivisyyttä lapsen toiminnan havainnoinnissa ja ohjaamisessa, jolloin lapsen osallisuus ja kiinnostuksenkohteet otetaan huomioon oppimisessa. Tärkeää on huomata lapselle merkitykselliset asiat ja innostaa siten oppimaan uutta oman kehitystasonsa mukaisesti. Käytännössä se tarkoittaa neuvojen ja vihjeiden antamista. Lasta voidaan tukea oppimisessa selittämällä ja sanoittamalla uudelleen ja mallina toimimalla. (Hännikäinen 2013, 34.)

Broströmin (2006, 396) mukaan lapsen kasvatuksessa toimitaan tietoisesti lapsen oman toiminnan kannustamiseksi siten, että lapsen henkilökohtaiset ominaisuudet voivat kehittyä. Kasvatuksessa kehitetään lapsen tahtoa, luonnetta, moraalialia ja normeja. Lapset nähdään aktiivisina toimijoina ja kasvatusta tapahtuu vuorovaikutusprosesseina, joiden avulla lapsi oppii asenteita, tietoisuutta ja käyttäytymismalleja.

Uusissa varhaiskasvatuksen perusteissa (OPH 2016, 38) nostetaan leikki ja leikin kautta oppiminen lapsen kehityksen tärkeimmäksi toimintamenetelmäksi. Varhaiskasvatuksen tehtävänä on luoda toimintaympäristö leikkiin innostavaksi ja nähdä sen merkitys oppimisessa. Leikkikulttuurin näkemistä tärkeänä tulisi korostaa varhaiskasvatuksen arjessa. Leikin mahdollistamisen haasteina voivat olla päiväkotien päivärhythmi ja lasten joustavat hoitoajat. Myös ryhmien pysyvyys, suuret ryhmäkoot, ahtaat tilat ja kiire sekä vaikeus rekrytoida pätevää ja koulutettua henkilökuntaa vaikeuttavat leikin näkemistä tärkeänä oppimistapana. (Munter 2013, 115).

3.2 Päivähoidosta varhaiskasvatukseksi

Aikaisemmin puhuttiin lapsen päivähoitosta ja siihen liittyvistä asioista, nyt puhutaan varhaiskasvatuksesta. Varhaiskasvatuslain (1973/36) mukaisesti varhaiskasvatuksella tarkoitetaan lapsen suunnitelmallista ja tavoitteellista kasvatuksen, opetuksen ja hoidon kokonaisuutta, jossa painotetaan erityisesti pedagogiikkaa. Varhaiskasvatuksen katsotaan kattavan lapsen kasvun ja kehityksen syntymästä kahdeksan vuoden ikään asti. Vanhemmillä on ensisijainen kasvatusoikeus ja -vastuu, jota yhteiskunnan tarjoamilla palveluilla tuetaan (Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2002, 9).

Perinteisesti on ajateltu, että lapsi on päivähoiton asiakas, mutta nykyään asiakkaana on perhe, jolloin myös lapsen vanhemmat tai huoltajat ovat asiakkaita. Varhaiskasvatuslaissa (1973/36) korostetaan huoltajien kanssa tehtävää yhteistyötä. Lähtökohtana on se, että vanhempien ja kasvattajien näkemys ja tiedot lapsesta luovat yhdessä parhaat edellytykset lapsen hyvinvoinnille ja kasvulle. Lapsen etu huomioidaan toiminnan järjestämisessä. Käytännössä se tarkoittaa sitä, että lapsen vanhemmille tai muille huoltajille annetaan mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa lapsensa varhaiskasvatuksen suunnitteluun, toteuttamiseen ja arviointiin.

Varhaiskasvatuslain (1973/36) 7b §:ssä korostetaan, että lapsen varhaiskasvatusta suunniteltaessa, toteutettaessa ja arvioitaessa selvitetään lapsen mielipide ja toivomukset ja ne on huomioitava hänen ikänsä ja kehityksensä edellyttämällä tavalla. Varhaiskasvatuksen tulee olla laadukasta ja turvallista. Toimintaympäristö tulee suunnitella siten, että se antaa virikkeitä kasvuun, oppimiseen ja kehittymiseen tasapainoisena yksilönä.

3.3 Varhaiskasvatuksen järjestäminen

Lapsella on lain mukaan oikeus varhaiskasvatukseen ja vanhemmilla oikeus saada lapselle hoitopaikka. Varhaiskasvatus voidaan toteuttaa päiväkodissa, perhepäivähoitossa tai muuna varhaiskasvatuksena. Varhaiskasvatuksen tavoitteena on vahvistaa lapsen oppimista ja kasvua. (Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2002, 9). Suomessa suurin osa eli noin 75 % lapsista osallistuu varhaiskasvatukseen päiväkodeissa (THL 2015).

Varhaiskasvatuslain mukaisesti (1973/36) lapsen oikeutta varhaiskasvatukseen voidaan rajata 20 tuntiin viikossa, jos toinen tai molemmat lapset ovat kotona työttömyyden, sairauden, äitiysloman tai hoitovapaan vuoksi. Varhaiskasvatukseen osallistuminen voidaan järjestää kokoaikaisena, jos sen katsotaan auttavan lasta sosiaalisten tai kielellisten taitojen kehittämisessä. Lastensuojelulain 7. luvun 36 §:ssä mainitaan, että päivähoito voi olla myös ensimmäisenä lastensuojelun tukitoimena (Lastensuojelulaki 417/2007). Tällöin varhaiskasvatusta on järjestettävä lapsen ja perheen tuen tarpeisiin perustuva asiakassuunnitelma huomioon ottaen lastensuojelun avohuollon tukitoimina.

Tavoitteena on näin varmistaa, että lapsella on päivittäin turvallinen, riittävästi virikkeitä sisältävä ympäristö normaalille kehitymiselle.

3.4 Lapsen varhaiskasvatussuunnitelma

Varhaiskasvatustuksen 1973/36 7 a §:n (8.5.2015/580) mukaisesti jokaiselle lapselle tehdään päiväkodissa henkilökohtainen varhaiskasvatussuunnitelma (vasu) yhdessä vanhempien kanssa. Suunnitelmaan kirjataan lapsen yksilölliset tavoitteet, tarpeet ja suunnitelmat lapsen kasvun, kehityksen ja oppimisen turvaamiseksi päiväkodin arjessa. Vasu-keskustelu käydään vähintään kerran vuodessa, mutta tarpeen vaatiessa tilannetta arvioidaan useammin ja siitä sovitaan vasu-keskustelussa. Ryhmän toimintasuunnitelmassa otetaan huomioon lasten vasut ja toiminta suunnitellaan niitä tukeviksi.

Lapsen varhaiskasvatussuunnitelmaan kirjataan lapsen mahdollinen kehityksen ja oppimisen tuki ja sen toteuttaminen. Jos lapsella on jokin pitkäaikainen sairaus, joka vaatii lääkehoitoa päiväkotitai perhepäivähoitopäivän aikana, lapselle laaditaan lääkehoidosuunnitelma osana lapsen varhaiskasvatussuunnitelmaa. (Varhaiskasvatustuksen laki 73/36; OPH 2016.)

Lakiin perustuviin paikallisiin ja lapsikohtaisiin varhaiskasvatussuunnitelmiin sisältyy siirtymäsäännöksiä. Opetushallitus hyväksyi varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016 niin, että paikalliset varhaiskasvatussuunnitelmat otetaan käyttöön ja lasten varhaiskasvatussuunnitelmia laatimaan viimeistään 1.8.2017. (OPH 2016.)

Lapsen varhaiskasvatussuunnitelman tulee sisältää seuraavat asiat:

- ❖ lapsen kehitykseen ja oppimiseen liittyvät vahvuudet sekä lapsen kiinnostuksen kohteet
- ❖ lapsen kehitystä, oppimista ja hyvinvointia tukevat tavoitteet sekä toimenpiteet tavoitteiden toteuttamiseksi sekä toteutumisen arviointi
- ❖ lapsen mahdollisesti tarvitsema tuki
- ❖ mahdollinen lääkehoitosuunnitelma
- ❖ lasten, henkilöstön ja huoltajien yhdessä sopimat asiat
- ❖ suunnitelman laatimiseen osallistuneet muut mahdolliset asiantuntijat
tieto siitä, milloin suunnitelma on laadittu ja tarkistettu ja milloin suunnitelma tarkistetaan seuraavan kerran.

(OPH 2016, 11.)

4 ERITYISTÄ TUKEA TARVITSEVAT LAPSET

4.1 Varhaiskasvatus inklusiivisen -periaatteen näkökulmasta

Varhaiskasvatuksen myötä päivähoitossa on kiinnitetty huomiota lapsen kohtaamiseen normaaliusperiaatteiden mukaisesti. Aikaisemmin erityistä tukea tarvitsevan lapsen katsottiin saavan parhaiten tukea erityisessä pienryhmässä, joten heille muodostettiin erillisiä pienryhmiä tai erityisryhmiä. Integraatiossa toimitaan fyysisesti läheisessä vuorovaikutuksessa ja toiminta yhteen sovitetaan ryhmän sisällä. Integroiduissa ryhmissä lapset oppivat saman ryhmän tukilapsilta. (Hautaniemi & Virtanen, 2014, 21.)

Nyt varhaiskasvatuksessa korostuu inklusiivinen ajattelu, joka on kirjattu YK:n yleissopimukseen lasten oikeuksista (1989). Sen mukaisesti lapsi on lähipäiväkodissa, johon hän menisi ilman erityisen tuen tarvetta. Tuki järjestetään päiväkodissa lapsen tarpeen mukaisesti. (Heinämäki 2004, 12,14.) Inklusiivinen kasvatus sisältää neljä aluetta: pääsy inklusiiviseen kasvatukseen, sen toteuttamisen edellytykset, lapsen sosiaaliseen kehitykseen ja kasvuun liittyvien tavoitteiden saavuttaminen ja sosiaalinen integraatio (Viittala 2006, 98). Tuen järjestämisen lähtökohtana ovat lapsen vahvuudet ja kiinnostuksen kohteet sekä oppimiseen ja kehitykseen liittyvät tuen tarpeet. Kehityksen ja oppimisen tuki sisältää lasten yksilöllisen tuen, yhteisöllisen toiminnan ja oppimisympäristön muuttamisen lapsen tuen tarpeen mukaiseksi.

4.2 Erityistä tukea tarvitsevat lapset päiväkotiryhmässä

Varhaiskasvatuksessa on yhtenä perusperiaatteena normaalius ja varhaiskasvatuslain 2 a §:ssä korostetaan, että varhaiskasvatuksen tavoitteena on tunnistaa lapsen yksilöllisen tuen tarve ja järjestää tarkoituksenmukaista tukea varhaiskasvatuksessa tarpeen ilmettyä. Tuki järjestetään siinä laajuudessa kuin siihen on tarvetta esimerkiksi monialaisena yhteistyönä. Aikaisemmin tuen tarve määriteltiin kolmiportaisena eli koko ryhmää koskeva yleinen tuki, tehostettu tuki ja erityinen tuki, mutta nyt puhutaan vain yleisesti tuen tarpeesta ja lapsen kehityksen ja oppimisen tuesta. (OPH 2016, 52.)

Kun tukea tarvitseva lapsi on päiväkodissa, varhaiskasvattajan rooli hyvän vuorovaikutuksen ja pedagogisen toiminnan järjestämisessä korostuu. Usein erityisen tuen toiminta sisältyy päiväkodin arkirutiineihin, joten sitä ei ole tarpeen erottaa erilliseksi osaksi (Ahonen 2015, 20). Tuen järjestäminen varhaiskasvatuksen yhteydessä edellyttää vanhempien ja muiden yhteistyötahojen yhteisten tavoitteiden asettamista ja menetelmistä sopimista. Varhaiskasvatuksen järjestäjien tulee kehittää olemassa olevia menetelyjä ja toimintatapoja, joilla lapsen tuen tarve havaitaan ja lapsi saa varhaista tukea (Heinämäki 2004, 9-10; OPH 2016,53).

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteista päätettiin 18.10.2016 ja ne tulevat voimaan 1.8.2017, jolloin uusien varhaiskasvatussuunnitelmien tulee olla käytössä. Uudistuksen lähtökohtana ovat olleet lasten kasvuympäristön ja varhaiskasvatuksen toimintaympäristön muutokset. Uudistuksessa on otettu huomioon uusimpien tutkimus- ja kehittämistyön tuloksia. Kasvattajien tehtävänä on havainnoida ja osallistaa lasta ja löytää siten keinoja lapsen tarpeiden ja toiveiden selvittämiseksi. Lasten varhaiskasvatussuunnitelmista nousevat tavoitteet otetaan huomioon lapsiryhmän toiminnan suunnittelussa ja oppimisympäristöjen kehittämisessä. (OPH 2016, 55.)

Erityistä tukea tarvitseva lapsi voi jäädä liian vähälle huomiolle, jos lapsi on hiljainen ja rauhallinen. Aikuiset voivat olla tyytyväisiä, kun lapsi ei aiheuta häiriötä. Kaisu Viittala (2006, 38) on kirjoittanut erityistä tukea tarvitsevien lasten oikeuksista lainaten Priestleytä: ”Lapsia tulisi myös kuunnella heidän omassa asiassaan. Lasten ilmaisuvapaus koskee myös vammaisia lapsia.” Tätä oikeutta ei saisi tulkita lapsen puolesta, sillä se vammauttaa lasta entisestään.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (OPH 2016, 52) on tuen järjestämistä ohjaavat periaatteet, joiden keskeisenä periaatteena on tunnistaa lapsen tuen tarve ja järjestää lapsen tarpeen mukainen tuki kehityksen ja oppimisen varhaiskasvatuksessa. Lapsen vahvuudet ja tuen tarpeet oppimisen ja kehittymisen turvaamiseksi varmistetaan jatkuvalla havainnoinnilla ja dokumentoinnilla. Havainnoinnin perusteella voidaan lapselle asettaa lähitavoitteita. Oikein ajoitetulla ja kohdennetulla tuella voidaan edistää lapsen kehitystä, oppimista ja hyvinvointia. Samalla voidaan ehkäistä tai vähentää lapsen ongelmien syntymistä ja vaikeutumista.

Varhaiskasvatuksessa huolehditaan siitä, että jokainen lapsi kokee itsensä hyväksytyksi omana itsenään sekä ryhmän jäsenenä. Lapsen minäkuva kehittyy onnistumisen-

kokemuksista, joita kasvattajien tulee mahdollistaa. Monialainen yhteistyö on tärkeää lapsen tuen tarpeen havaitsemisessa sekä tuen suunnittelussa ja toteuttamisessa. Tuen tarpeen havainnointiin osallistuu koko henkilöstö ja tukitoimia toteutetaan koulutuksen, työnkuvan ja vastuiden mukaisesti. Tarvittaessa sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstö osallistuu yhteistyössä lapsen tuen suunnitteluun ja arviointiin. (OPH 2016, 52–55.)

Lähtökohtana tuen järjestämiselle tulisi olla lapsen vahvuudet ja yhteisen kasvatuksen tarjoamat toimintamahdollisuudet lapsen luonnollisessa elämänympäristössä (Viittala 2006, 101). Lapsen vahvuudet, kiinnostuksen kohteet ja tuen tarve kirjataan päiväkodissa varhaiskasvatussuunnitelmaan, johon dokumentoidaan lapsen kehityksen ja oppimisen tukeen liittyvät vastuut ja työnjako, tukitoimenpiteet sekä niiden toteuttamistapa ja arviointi. Lapsen kehityksen ja oppimisen tuki järjestetään osana varhaiskasvatuksen päivittäistä toimintaa. Tuki annetaan ensisijaisesti erilaisin joustavin järjestelyin lapsen omassa päiväkotiryhmässä. Lapsen edun vaatiessa tukea voidaan järjestää myös osittain tai kokonaan erityisryhmässä. (OPH 2016, 55.)

4.3 Kognitiiviset toiminnot ja aikuisen tuki

Lapsen kehittyminen on yksilöllistä ja taidot opitaan kokonaisvaltaisesti. Oppimista tapahtuu koko ajan, kun lapsi on motivoitunut ja osallistuu aktiivisesti toimintaan. Tärkeää oppimisen kannalta on se, että lapsi saa omakohtaisia kokemuksia ja elämyksiä toimintaympäristössään ja hän pystyy toimimaan hyvässä vuorovaikutussuhteessa. Oppimiseen kuuluvia asioita ovat havaitseminen, tarkkaavaisuus, ajattelu, muistin toiminta, tiedonkäsittelytoimintojen suuntaaminen ja säätely, vireys ja aistitoiminnot. Kehitys on oppimista yksilöllisesti ja pienillä lapsilla korostuu erityisesti mallista oppiminen. (Koivunen & Lehtinen 2015, 145.)

Lapsella voi ilmetä oppimisen vaikeutta varhaislapsuudessa muun muassa tarkkaavuuden, toiminnan suunnittelun ja muistitoimintojen vaikeutena. Tarkkaavuuden vaikeudet voivat ilmetä esimerkiksi tarkkaamattomuutena, ylivilkkautena ja/tai impulsiivisuutena. Lapselle voi olla haasteellista toimia järjestelmällisesti, tavarat ovat hukassa, vuoroa on vaikea odottaa tai muuten toimia rauhallisesti ja harkitusti. (Koivunen & Lehtinen 2015, 187.)

Kasvattajan tehtävänä on kiinnittää huomio kehitysmahdollisuuksiin. Lapsen myönteinen kehitys ja hyvinvointi voidaan turvata, jos vanhemmat ymmärtävät ja tukevat lapsen oppimista. Lapsen hyvää kehitystä edesauttavat lahjakkuus ja hyvät sosiaaliset taidot. (Koivunen & Lehtinen 2015, 184–185.) Lapsi rakentaa tietoa aktiivisesti prosessissa, jossa lähtökohtana ovat omat kokemukset sekä vuorovaikutus ja muiden ihmisten tuki oppimisessa. Oppimisprosessin aikana lapsen henkilökohtaisesta käsitystä ymmärryksestä laajennetaan yhteisesti ryhmässä jaettuun ymmärrykseen. Oppimista helpottaa yhteinen kiinnostus, ihmettely ja onnistumisen kokemukset. (Turja 2016, 187.)

4.4 Kielenkehityksen vaikeudet

Kielen omaksuminen alkaa vauvalla kehittyä heti syntymän jälkeen ja lapsen kielen oppiminen on aivotoiminnan ja ympäristön vuorovaikutuksen tulos (Lyytinen 2014, 51–52). Alle 3-vuotiaan kielenkehityksen arviointi on vaikeaa, sillä normaalin puheenkehityksen hajonta on suuri (Koivunen & Lehtinen 2015, 181). Kuvioon 1 on koottu kielenkehityksen piirteitä, joiden avulla voidaan selvittää lapsen kielen kehityksen seurannan tarvetta. Puolen vuoden ikäisenä lapsi osaa seurata katseellaan ympäristöä ja pystyy tekemään aktiivisia aloitteita. Aikuisen tehtävä on sanoittaa esineitä ja asioita, jolloin lapsi oppii kokonaisvaltaisesti löytäen ja etsien (Helenius & Lummelahti 2013, 69).

Kielen kehittymisellä on suuri merkitys vuorovaikutuksen laatuun ja itsensä ilmaisemiseen. Esimerkiksi lapsen kielenkehityksen viiveet ja pulmat voivat aiheuttaa suuria ongelmia arjen toimintaan. Jos lapsi ei koe tulevansa ymmärretyksi eikä lapsella ei ole tapaa ilmaista ajatuksia tai tunteita, voi se aiheuttaa esimerkiksi aggressiivista käyttäytymistä. (Ahonen 2015, 22–23.) Lapsen kielellistä kehitystä tuetaan lasten keskinäisillä vuorovaikutussuhteilla ja kommunikaatiolla toisten lasten kanssa. Vertaissuhteet lasten välillä ovat merkityksellisiä lapsen puheen ja nonverbaalisen kehittymisen kannalta (Reunamo 2014, 32).

Kielellisessä erityisvaikeudessa (SLI, Specific Language Impairment) lapsen puheen – ja kielenkehitys etenee poikkeavasti ja puheen ymmärtäminen voi olla vaikeaa. Se on useimmiten perinnöllinen, jonka syyt eivät ole neurologisia, aistitoiminnoista, tunne-

1-VUOTIAS
<ul style="list-style-type: none"> • ei seuraa ympäristöään eikä pyri vaikuttamaan siihen • vaikea saada kontaktia • ei kommunikatiivisia eleitä (esim.vilkuttamista) • jokeltelu vähäistä tai yksipuolista tai sisältää vähän konsonantteja • erityisesti vastavuoroisuuden puute sekä ääntelyn ja jokeltelun vähäisyys ja yksipuolisuus ovat syitä tarkempaan seurantaan
1,5 – VUOTIAS
<ul style="list-style-type: none"> • vähän kommunikatiivisia eleitä • ei lainkaan sanoja • ei osaa noudattaa lyhyitä toimintakehotuksia (esim. tule tänne) • leikki ei sisällä symbolisia toimintoja • erityisesti ymmärtämisen vaikeudet yhdistyneenä suvussa esintyviin kielellisiin vaikeuksiin ovat syy tarkempaan seurantaan
2-VUOTIAS
<ul style="list-style-type: none"> • alle kymmenen sanaa • ei muodosta kahden sanan lauseita • ei noudata lyhyitä ohjeita tai ymmärtää ne väärin • vaikeuksia tunnistaa tuttuja esineitä ja asioita nimeltä (esim. vaatteet, lelut)
3-VUOTIAS
<ul style="list-style-type: none"> • äänneasu selvästi puutteellinen • suppea tuottava sanasto, jossa keskeisiä ovat substantiivit ja verbit • ei taivuta sanoja • ei noudata kaksiosaisia ohjeita tai ymmärtää ne väärin
4-6-VUOTIAS LAPSI
<ul style="list-style-type: none"> • suppea tuottava sanasto (eri sanaluokat) • sineiden ja asioiden laadun kuvaus on epäterkkää tai virheellistä (koko, muoto, väri, määrä) • lauserekenteet yksinkertaisia • vaikeuksia taivutusmuotojen hallinnassa • ei osaa kertoa kuvasta • puutteita vuorovaikutus- ja keskustelutaidoissa

Kuvio 1. Kielenkehityksen piirteitä, jotka antavat aihetta seurantaan tai tutkimuksiin (Siiskonen ym. 2014, 131).

elämästä tai ympäristötekijöistä johtuvia. Arvioiden mukaan kielihäiriöisiä lapsia on noin kolme prosenttia ikäluokasta. (Ahonen ym. 2014, 73.)

Ääntelyn kehittymisen on todettu Ahonen ym. (2014, 87) mukaan olevan sidoksissa motoriseen kehitykseen. Puhe on motorinen suoritus, joka edellyttää hyvää puhelihas-ten toimintaa. Vaikeimmissa tapauksissa puheliikkeiden vaikeus eli verbaalinen dys-praksia voi aiheuttaa sen, että lapsi on pitkään puhumaton tai puhetta on vaikea ym-märtää. Lapsi voi lisätä eleitä ja liikkeitä tullakseen ymmärretyksi ja hänellä voi ilmetä myös muita motorisia vaikeuksia.

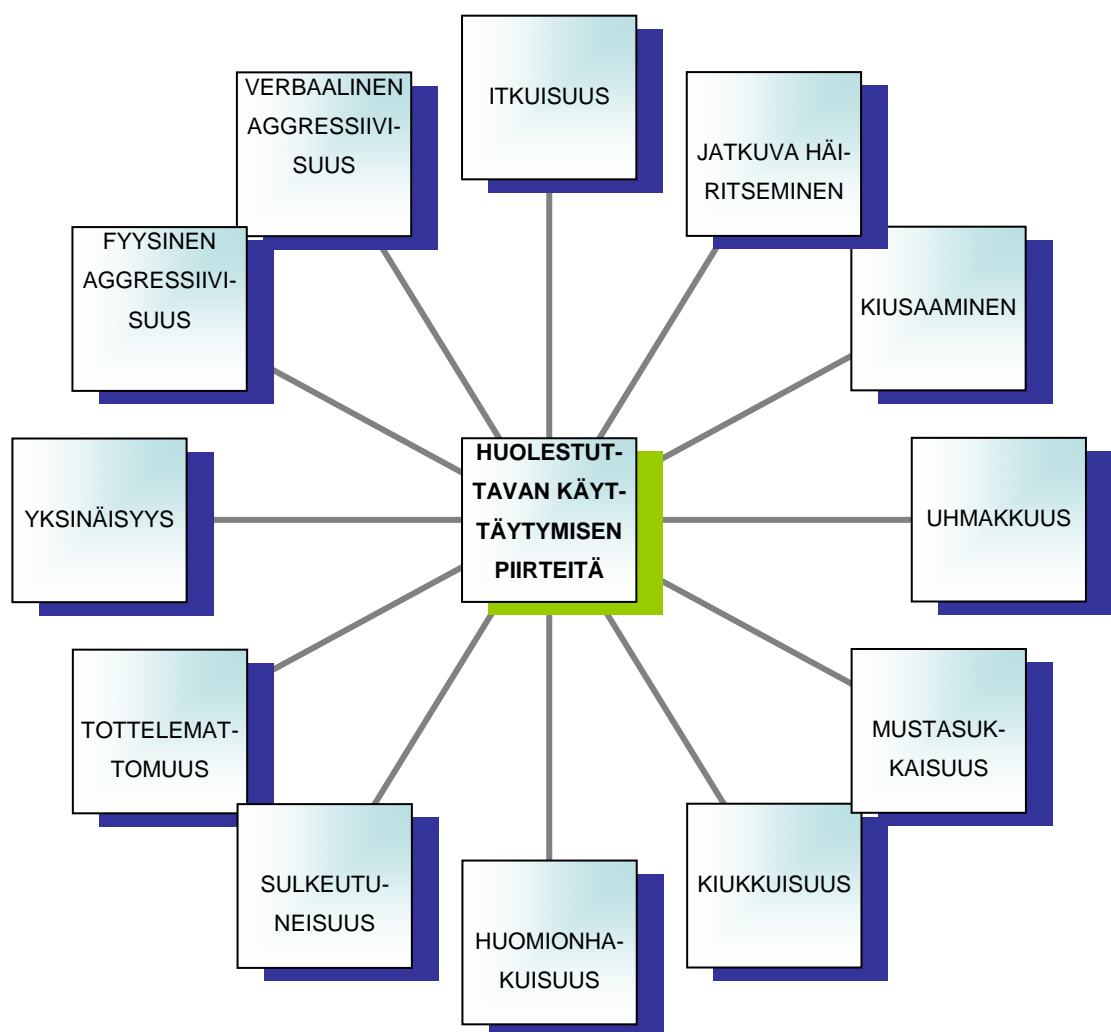
Kielenkehitys liittyy yhteen muun kognitiivisen kehityksen kanssa. Ongelmat voivat liit-tyä havainto- ja muistiprosesseihin, sääntöjen oppimiseen, tiedonkäsittelyn nopeuteen tai toiminnan ohjaukseen. Lapsen kannalta on merkityksellistä, että erilaiset kielellisen kuntoutuksen menetelmät auttavat lasta riippumatta siitä, onko kyseessä kielellinen erityisvaikeus vai ovatko ne osa laajempaa oirekuvaa. (Adenuis-Jokivuori 2004,199; Ahonen ym. 2014, 95.)

Suomi on muuttumassa monikulttuuriseksi maaksi, jossa monikielisyys on rikkaus. Kaksikielisyys voi aiheuttaa huoltajille huolta siitä, miten lapsi pystyy omaksumaan kaksi kieltä. Tutkimusten mukaan pienillä lapsilla on hyvä kyky oppia kahta kieltä sa-manaikaisesti. Usein toinen kieli on kehittyneempi, mutta kaksikielisyys ei lisää Kork-man ym. mukaan kielellisten erityisvaikeuksien riskiä. Jos lapsella todetaan kielellinen erityisvaikeus, niin vanhempien tulisi puhua molempia kieliä, jolloin molemmat kielet kehittyvät. (Ahonen ym. 2014, 83–84.) Maahanmuuttajataustaisten lasten perheitä tue-taan varhaiskasvatuksessa siten, että heille muodostuu sosiaalisia suhteita ryhmässä, he tutustuvat suomalaiseen kulttuuriin ja oppivat suomen kieltä. Toisaalta vanhempia kannustetaan siihen, että lapselle puhutaan hänen omaa äidinkieltä kotona ja hänelle opetetaan lapsen omaa kulttuuria. (Kivijärvi 2016, 248.)

4.5 Sosiaalis-emotionaalisen tuen tarve

Sosiaali-emotionaaliset taidot kehittyvät lapsella heti syntymästä alkaen. Osa ominai-suuksista liittyy perimään, mutta suurimmalta osin ne kehittyvät lapsen toimintaympä-ristössä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Lasta suojaavat aikuisen läsnäolo ja emo-tionaalinen tuki (Pihlaja 2004b, 214). Merkittävin sosiaalis-emotionaalinen taito on it-

sesäätelytaito. Sillä tarkoitetaan lapsen kykyä säädellä omia tunteitaan ja käyttäytymistään. Lapsi pystyy hyväksymään omia tunnekokemuksiaan ja osaa säädellä tunteita, jolloin hän pystyy toimimaan osana sosiaalista kanssakäymistä. Hän ymmärtää, millainen käyttäytyminen on soveliasta ja tarkoituksenmukaista. Esimerkiksi vihan säätelyn katsotaan kehittyvän tyypillisesti kouluikään mennessä, joten pienten lasten kiukkukoh-
tauksukset ovat aivan luonnollisia. (Ahonen 2015, 32–33.)

Kuvio 2. Huolestuttavan käyttäytymisen piirteitä Hobartin ja Frankelin mukaan. (Koivunen & Lehtinen 2015, 181.)

Kuviossa 2 on esitelty Hobartin ja Frankelin (2004) mukaan erilaisia käyttäytymisen tyyppisiä, joita voidaan pitää huolestuttavina, jos ne esiintyvät jatkuvasti pidemmällä

aikavälillä. Huolestuttava käyttäytyminen voi liittyä myös johonkin toiseen kehityksen osa-alueen kuin tunne-elämään. (Koivunen & Lehtinen 2015, 181.)

Tunne-elämän häiriöiden taustalla voi olla sekä psyykkisiä että rakenteellisia syitä. Neurologiset erityisvaikeudet voivat heijastua lapsen käyttäytymisessä riitoina ja kapi-nointina. Jos lapsi on alavireinen, hänellä on heikko itsetunto, leimautumista ja kotona ristiriitoja, niin ne vaikuttavat lapsen minäkuvaan, oppimismotivaatioon ja keskittymiseen. (Koivunen & Lehtinen 2015, 181.)

Kielenkehitys on yhteydessä lapsen itsesäätelytaitoihin. Lapset, jotka osaavat verbaalises-ti ilmaista itseään ja tunteitaan ja pystyvät säätelemään tunteenpurkauksia parem-min. Itsesäätelyn kehittyminen auttaa lasta selviämään monista arkisista asioista kuten keskittymään ja suoriutumaan annetuista tehtävästä. Hyvät itsesäätelytaidot auttavat lasta seuraamaan ohjeita ja säätelemään omaa tarkkaavaisuutta, joten uuden oppimi-nen onnistuu heiltä helpommin. (Ahonen 2015, 33.)

Tunne- ja itsesäätelytaitojen taustalla on temperamentti, joka on synnynnäisistä taipu-muksista johtuva. Temperamentti on ihmisen tapa käyttäytyä ja se on laaja joukko eri-laisia piirteitä, jotka pohjautuvat keskushermoston toimintaan. Temperamentit jaetaan kolmeen ryhmään: vaikea, hitaasti lämpenevä ja helppo temperamentti. Lapsi, jolla on vaikea temperamentti, ei tarkoita suoraan vaikeaa lasta. Ratkaisevaa on se, miten ympäristö reagoi lapseen. Intensiivisesti ja kovaäänisesti käyttäytyvä lapsi koetaan usein haastavaksi. Aikuisen tuki ja oman käyttäytymisen kautta annettava roolimalli varhai-sissa oppimiskokemuksissa auttavat lapsen sosiaalis-emotionaalisten taitojen kehitty-misessä. Varhaiskasvatuksen ammattilaiset ovat ratkaisevassa asemassa tukemaan lapsen sosio-emotionaalista kehitystä ja taitoja. Kasvatuksessa on pyrittävä luottamuk-sen luomiseen, avoimuuteen ja sensitiiviseen kommunikaatioon. (Ahonen 2015, 33–35.)

Ahosen mukaan (2015, 36–38) Väestöliiton (2013) tekemässä tutkimuksessa nousee poikkeavasti käyttäytyvien lasten kuormittavuus kasvattajien kokemana. Muun muassa aggressiivisuus, uhmakkuus, välinpitämättömyys, huomionhakuisuus, kovaäänisyys, voimakkaat tunteenpurkaukset ja vetäytyvyys koettiin hankalana käyttäytymisenä. Kas-vattajan tulisi sopeuttaa oma toiminta kohtaamaan erilaisia lapsia ja toimimaan siten, että haastavat tilanteet selvitetään ilman rajoittavia tai eristäviä toimintatapoja. Sosiaa-lis-emotionaalisiin ongelmiin tulisi suhtautua rakentavasti siten, että kasvattaja pyrkii

haastavissa tilanteissa hyvään vuorovaikutukseen ja ohjaa lasta empaattisesti ja kunnioittavasti.

TAVALLISET LAPSIRYHMÄT	ERITYISRYHMÄT
PERUSTURVA: <ul style="list-style-type: none"> • PÄIVÄRYTMI • LUPA OLLA LAPSI • AIKUISEN JOHDONMUKAISUUS • SYLI 	TUNNESÄÄTELYN ELEMENTIT: <ul style="list-style-type: none"> • TUNTEIDEN LÄPIKÄYMINEN • LEIKIN JA ILMAISUN AVULLA • DIALOGI
KONROLLOIVA ELEMENTTI: <ul style="list-style-type: none"> • JOHDONMUKAISET RAJAT JA SÄÄNNÖT • MUIDEN LASTEN PERUSTURVA • AIKUISEN LÄHEISYYS • AIKUISEN KONTROLLI 	LEIKIT JA PELIT: <ul style="list-style-type: none"> • SOSIAALISEN KASVUN VÄLINEET
	TOIMINNALLISUUS: <ul style="list-style-type: none"> • KEHITYKSEN ERI OSA-ALUEIDEN HUOMIOIMINEN
	PERHETYÖ: <ul style="list-style-type: none"> • YHTEISTYÖN LINJAT • VANHEMPIEN TUKEMINEN • YHDISTYY MUUT KUNNALLISET SEKTORIT

Kuvio 3. Yhteenveto sosioemotionaalista tukea tarvitsevien lasten kuntoutuselementeistä (Pihlaja 2003, 112).

Sosiaalis-emotionaalista tukea tarvitsevan lapsen pedagogiikassa on tärkeimpinä elementteinä kuvion 3 mukaisesti perusturva, johdonmukaisuus, toiminnallisuus, tunteiden ja niiden säätelyn opetteleminen, sosiaalisuus ja perheen kanssa tehtävä yhteistyö. (Pihlaja 2003, 112). Tavoitteena on, että lapsi oppii tunnistamaan tunteitaan ja ymmärtää, mistä ne saivat alkunsa. Aikuisen tulee olla johdonmukainen ja esimerkin kautta antaa lapselle positiivisia kokemuksia, jolloin itsetuntemus ja itseluottamus paranevat. Tarvittaessa tehdään yhteistyötä sosiaali- ja terveysalan toimijoiden kanssa. (Pihlaja 2004b, 226).

4.6 Fyysisten ja motoristen taitojen tukeminen

Lapsen luontainen tapa on leikkiä ja liikkua ja aikuisen tehtävä on luoda mahdollisuudet ja kannustaa lapsia siihen. Tutkimusten perusteella fyysinen aktiivisuus tukee lapsen kohonaisvaltaista kasvua ja kehitystä. Liikkuessaan lapsi ajattelee, ilmaisee tunteitaan, oppii uutta, tutustuu itseensä ja ympäristöön (Heikka ym. 2009, 27). Lapsen hyvinvoinnin kannalta päivittäinen fyysinen aktiivisuus nähdään yhtä tärkeänä kuin terveellinen ravinto ja riittävä uni ja lepo. Uusien alle kouluikäisten liikuntasuosituksissa on liikuntasuositukseksi määritelty kolme tuntia päivässä, koska liikunnallisen elämäntavan syntyminen alkaa jo lapsuudessa. Lapsen fyysiseen aktiivisuuteen lasketaan kuuluvaksi muun muassa leikkiminen, touhuaminen sisällä ja ulkona, kotiaskareet, ulkoilu ja retkeily sekä ohjatut liikuntatuokiot. (Opetus ja – kulttuuriministeriö 2016,6-9.)

Aikuisten tulee tukea ja mahdollistaa lapsen riittävä liikkuminen ja asioihin tutustuminen koko kehon avulla. Fyysisesti aktiivisen elämäntavan tukeminen on tärkeää aloittaa jo varhaislapsuudessa. Kuviossa 4 kuvataan koosteena uusien liikuntasuosituksien sisältö, jossa vanhempien ja kasvattajien rooli liikkumisen mahdollistajan ja innostajan korostuu. Motoristen taitojen harjoittelu kuuluu olennaisena osana varhaiskasvatukseen. Liikkumiseen innostavat tilat sisällä ja ulkona ja välineet auttavat lapsia harjoitteluun karkeamotorisia taitoja huomaamatta. Lasten kanssa tutustutaan lähiympäristöön ja tehdään metsäretkiä mahdollisuuksien mukaisesti.

Lapsi voi olla motorisesti levoton, jolloin lapsen ongelmat voivat estää häntä selviytymästä ikätason mukaisista tehtävistä. Hän voi vältellä haastavia toimintoja ja hänellä voi olla vaikeuksia leikki- ja omatoimisuustaitojen kehittämisessä ja keskittymisessä. Liikunta vaikuttaa motoriseen, havaintomotoriseen ja aivojen kehitykseen (Heikka 2009, 27; Koivunen & Lehtinen 2015, 191).

Karkea- ja hienomotoriikan alueella voi ilmetä Koivusen ja Lehtisen (2015, 192) mukaan ongelmia, jos ajoituksen, tasapainon ja motoriikan säätely ei toimi eli lapsella on vaikeuksia motorisessa koordinaatiossa. Se ilmenee kömpelyytenä ja liikkeiden suunnittelu, ohjaus ja hallinta ovat vaikeita. Lapsella voi olla haasteellista ottaa pallo kiinni, solmia kengännauhat ja kirjoittaminen voi tuottaa vaikeuksia. Kasvattajan oikea-aikaisella tuella lasta voidaan kannustaa uusien taitojen luontaiseen harjoitteluun ja niiden oppimiseen eikä hän ala vältellä haasteellisia tilanteita (Heikka 2009, 28).

Kuvio 4. Lasten fyysinen aktiivisuus on iloa, leikkiä ja yhdessä tekemistä (Opetus ja – kulttuuriministeriö 2016,8).

Motorisia taitoja voidaan kehittää liikkumalla monipuolisessa ympäristössä ja antamalla lasten kokea iloa liikunnasta. Lapsilla tulisi olla mahdollisuus päivittäiseen vapaaseen liikkumiseen ja leikkiin sisällä ja ulkona. Ryhmässä liikkumisen avulla voidaan kehittää sosiaalisia taitoja, sillä ryhmätilanteet ja onnistumisen kokemukset auttavat vuorovaikutus- ja itsesäätelytaitojen opettelemisessa. Motorisia taitoja havainnoidaan suunnitelmallisesti ja havaintojen perusteella voidaan lapsille tarjota sopivan haasteellisia tehtäviä. (OPH 2016, 46.) Monipuolinen liikunta maastossa tai pihalla, jossa on erilaisia pintamateriaaleja ja muotoja, kiipeily- ja tasapainoilumahdollisuuksia, kannustaa lasta tutkimaan ja osallistumaan aktiivisesti leikkiin ja liikuntaan.

5 LAPSEN TUEN JÄRJESTÄMINEN PÄIVÄKODISSA

5.1 Kasvatushenkilöstön asenteiden ja toimintakulttuurin muuttaminen

Päiväkoteihin ja kouluihin muodostuvat omat kulttuurit, kun kasvatuskäytännöt muodostuvat yhteisössä työskentelevien arkisten päätösten tuloksena. Kulttuuri taas säätelee kasvatusvuorovaikutusta. Kulttuuri perustuu yhteiseen oppimiseen ja on sen tulos. Valtakunnallisilla varhaiskasvatussuunnitelmien ohjeilla pyritään saamaan päiväkotien aikuistyöhön johdonmukaisuutta ja laadukas, riittävän yhtenäinen toimintakulttuuri. Tavoitteena on yhteisöllisen työskentelyn kehittäminen. (Karila & Nummenmaa 2006, 34–35.)

Päiväkodissa määritellään usein ensimmäisen kerran lapsen erityisen tuen tarve. Viittala (2006, 58) on tuonut hyvin esille sen, että päiväkodeissa ja kouluissa on omat toimintakulttuurit ja niistä riippuu, miten lapseen suhtaudutaan. Tavoitteena on kasvattajien myönteinen suhtautuminen erityistä tukea tarvitsevaan lapseen ja mahdollisimman hyvän oppimisympäristön luominen lapsen tuen tarpeen mukaisesti. Kuviossa 5 on esitetty lapsilähtöisen kasvatuksen elementtejä, jotka tulisi ottaa huomioon erityistä tukea tarvitsevan lapsen tuen järjestämisessä. Jokaisen päiväkodin kasvatuskulttuuri on erilainen ja tukea tarvitsevien lasten kohdalla asenteet ja yhteisön kulttuuri vaikuttavat suhtautumiseen ja tuen toteuttamiseen käytännössä (Pihlaja 2004a, 18).

Kasvattajilla voi ilmetä neuvottomuutta ja uupumusta, jos toimintaympäristöä ei muuteta lapsen tarpeiden mukaiseksi (Ahonen 2015, 20). Toimintaympäristöä voidaan muokata siten, että päivärytmi pidetään säännöllisenä, toiminnassa on selkeät säännöt, toimintoja ennakoitaan, havainnollistetaan ja ympäristön suunnitteluun ja välineiden valintaan panostetaan riittävästi. (Aro & Siiskonen 2014, 188.) Käytännössä toimintaympäristön selkeyttäminen ja arjen strukturoiminen auttavat lasta ja koko lapsiryhmää toimimaan paremmin ja samalla helpottavat päiväkodin arkea (Adenuis - Jokivuori 2004, 201; Ahonen 2015, 15).

<p>PERHE JA VANHEMMAT</p> <ul style="list-style-type: none"> • elämäntilanne • odotukset päivähoitola • tuen ja ohjauksen tarve • kasvatuskokemusten jakaminen • osallisuus päivähoiton toiminnassa 	<p>KASVATTAJAT JA YHTEISTYÖ</p> <ul style="list-style-type: none"> • arvot ja asenteet • erityiskasvatuksen tieto • lapsen kokemuksen ymmärtäminen • lapsen kehityksen tuntemus • pedagoginen valmius • lapsen aktiivisuuden etsiminen 	<p>LAPSIRYHMÄ</p> <ul style="list-style-type: none"> • lasten ikä ja lukumäärä • kokemukset kasvattajista • vertaiskokemukset • turvallisuus • vuorovaikutus • sosiaalinen integraatio ja lasten osallisuus
<p>LAPSI</p> <ul style="list-style-type: none"> • ikä ja kehitystaso, oppimisvalmiudet ja taidot • erityisen tuen tarpeen laatu ja yksilölliset tuen tarpeet • tapa oppia ja orientaatio uuteen oppimiseen • vahvuudet ja kiinnostuksen kohteet • persoonallisuus • sosiaaliset valmiudet ja osallisuus 	<p>OPPIMISYMPÄRISTÖ</p> <ul style="list-style-type: none"> • mahdollistaa yksilön oppimisprosessin etenemisen lapsen kehityksen eri osa- ja sisältöalueilla • iloa tuottava ja haasteellinen • turvallinen ja hallittavissa oleva (strukturi) • leikkiä ja luovuutta arvostava • erityistarpeet huomioiva • aitous ja elämänläheisyys • ongelmanratkaisuun rohkeaseva 	<p>LAPSEN ELÄMÄN VERKOSTOT</p> <ul style="list-style-type: none"> • verkostojen yhteen toimivuus • moniammatillinen riittävyys • epäviralliset verkostot ja tuki

Kuvio 5. Varhaiskasvatuksen erityiskasvatuksen elementit lapsilähtöisessä kasvatuksessa (Pihlaja, 2004, 122).

Muutoksen toteuttamiseen tarvitaan koko työyhteisön halukkuus muutokseen ja johdon tulee olla sitoutunut ja antaa riittävät resurssit muutoksen toteuttamiseen. Oppimisympäristön muuttaminen lapsen jatkuvaa oppimista tukevaksi kannustaa lasta omaehtoiseen ja mielekkääseen oppimiseen. Lasten rauhallinen omatoiminen toiminta antaa kasvattajalle enemmän aikaa havainnointiin, arviointiin ja lapsen yksilölliseen tukemiseen (Hujala ym. 2007, 129).

Lapsen käyttäytyminen on aina suhteessa kasvattajan vuorovaikutuksellisiin ja pedagogisiin taitoihin. Kasvattajien tietoisuus erilaisista sosio-emotionaalisista tarpeista voidaan pitää tärkeänä ja siten oman toiminnan muokkaaminen lapsen tarpeita paremmin

vastaaviksi (Ahonen 2015, 209). Kasvattajan tietoinen keskittyminen vuorovaikutuksen laatuun auttaa lasta toimimaan haasteellisissa tilanteissa ja saavuttamaan kasvatukselliset tavoitteet lapsen kanssa (Ahonen 2015, 38).

5.2 Päiväkodin toimintaympäristö

Varhaiskasvatuslain 6 §:ssä (8.5.2015/580) määritellään, että toimintaympäristön on oltava kehittävä ja oppimista edistävä. Lapsen ikä ja kehitys tulee ottaa huomioon siten, että se on terveellinen ja turvallinen. Toimitilojen ja toimintavälineiden on oltava asianmukaisia ja niissä on huomioitava esteettömyys. Lainsäädäntö määrittelee varhaiskasvatuksessa tarvittavat tilat ja tilapaikkojen enimmäismäärän. Tilaa on oltava riittävästi leikkiin, lepoon ja ruokailuun ja virallisesti 7 m² 3-6-vuotiasta lasta kohden ja 8,5 m² alle 3-vuotiasta kohden (Reunamo ym. 2014, 111–112).

Toisaalta Raittila (2013, 71) on todennut, että pedagoginen toimintaympäristö ei ole jonkinlainen vaan se mukautuu jatkuvasti arjen käytännöissä. Näin lapsen päiväkodin toimintaympäristö rakentuu päivittäisen prosessin tuloksena (tilat, kasvattajat ja lapset), toisaalta yhteiskunnalliset ja kulttuuriset tekijät vaikuttavat myös päiväkotiympäristön muodostumiseen. Varhaiskasvatusympäristö muodostuu fyysisten, psyykkisten ja sosiaalisten tekijöiden kokonaisuudesta (Reunamo ym. 2014, 108).

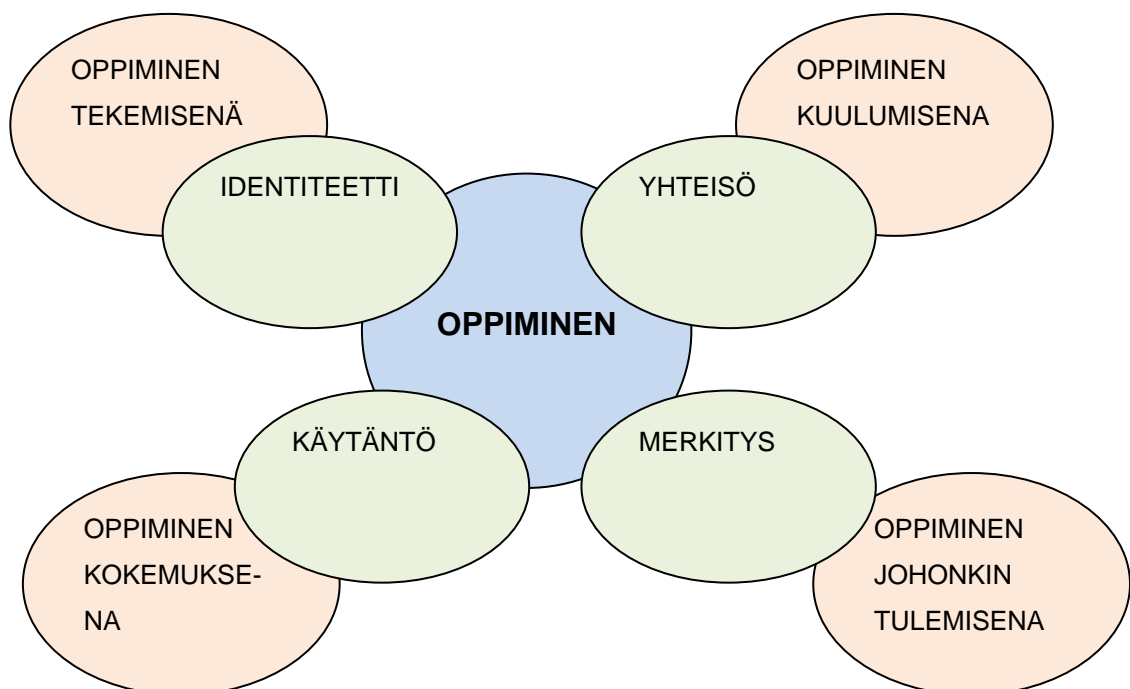
Monisävyinen toimintaympäristö on haasteellista rakentaa. Sen tulisi olla joustava ja monipuolinen niin, että se herättää lapsen mielenkiinnon, kokeilunhalun ja kannustaa lasta toimimaan, tutkimaan ja ilmaisemaan itseään (Hujala ym. 2007, 96). Hyvin suunniteltu toimintaympäristö tuo tiedollisia, taidollisia ja kokemuksellisia aineksia lasten ja kasvattajien toimintaan. Hyvä oppimisympäristö on joustava ja lapset voivat itse tuottaa siihen uusia sisältöjä ja osallistua sen suunnitteluun. Varhaiskasvatusympäristössä tulee huomioida toiminnalliset ja esteettiset näkökohdat eli sen tulee olla viihtyisä, kannustaa leikkimään, liikkumaan, tutkimaan, toimimaan ja ilmaisemaan itseään monin eri tavoin. (Reunamo ym. 2014, 108).

Ennakoinnin välineeksi voidaan ottaa kuvat kaulahihnassa tai seinällä, tukivälineet kuten liikennevalot, sekuntikello tai tiimalasi. Penkin päällä oleva aktiivituokio voi auttaa lasta pysymään paikalla ja rauhoittumaan toimintatuokion ajaksi. Aktiivisia leikkejä voi-

daan käyttää siirtymätilanteiden rauhoittamisessa kuten motorista kehitystä tukevia jumppaharjoituksia eteistilanteessa. Tärkeintä on kuitenkin ennakointi, kun kasvattaja kertoo tulevasta toiminnasta lapsille erilaisilla äänenpainoilla, eleillä ja toiminnalla. (Ahonen 2015,173.)

Ilmapiirillä on suuri vaikutus toimintaympäristöön. Pieni lapsi tutkii mielellään ympärillä olevia esineitä ja kasvattajalla on suuri merkitys siinä, miten hän tukee ja kannustaa lasta kokeilemaan uutta. Aikuisen ihailu ja kiinnostus lapsen aloitetta kohtaan viestii lapselle sitä, että hän on tärkeä ja hänen sanomisella tai tekemisellä on merkitystä (Aro & Siiskonen 2014, 189).

Positiivisen ilmapiirin saamiseksi on tärkeää huomata, että positiivista palautetta annetaan kaikille ryhmän lapsille ja palaute annetaan lämpimässä vuorovaikutustilanteessa, jossa kasvattaja on aidosti läsnä. Negatiivista palautetta pyritään vähentämään eikä joka asiaan tarvitse puuttua (Ahonen 2015,175).

Kuvio 6. Sosiaalisen oppimisen teorian osatekijät Wagnerin mukaan (Karila & Nummenmaa 2006, 38).

Yhteisöllinen sosiaalinen oppiminen rakentuu Wagnerin mukaan erilaisista osatekijöistä (kuvio 6), joita ovat: oppiminen kuulumisena johonkin (yhteisö), oppiminen joksikin tulemisena (identiteetti), oppiminen kokemuksena (merkityksenanto) ja oppiminen tekemisenä (käytäntö). Yhteisössä oppimista voidaan tarkastella näiden osatekijöiden kautta, jolloin yksilön toiminnalla on merkitystä ja sitä arvostetaan yhteisössä. (Karila & Nummenmaa 2006, 41.)

5.3 Pienryhmätoiminta

Suomalaisissa päiväkodeissa on ollut pitkään käytäntönä jakaa yli kolme vuotta täyttäneet lapset 21 lapsen ryhmiin, joissa työskentelee kolme aikuista. Päiväkodeissa on 2000-luvulla siirrytty yhä enemmän pienryhmätoimintaan, jossa toimintaympäristö muotoutuu uudella tavalla eli yksi aikuinen vastaa seitsemän lapsen toiminnan järjestämisestä tai kaksi aikuista vastaa 14 lapsen ryhmästä. Päiväkodeissa on myös leikkialueita, joiden avulla organisoidaan lasten vapaata leikkiä päivän aikana. Vaikka oppimisympäristöä pidetään päiväkodin toiminnan kannalta tärkeänä, niin siitä ei säädetä tarkasti. Tärkeämpi käsite on varhaiskasvatuksen pedagoginen ympäristö, joka tarkoittaa toiminnallista kokonaisuutta, joka muodostuu kasvatuksesta, opetuksesta ja lapsen kehityksestä. (Raittila 2013, 74–75.)

Käytännössä fyysiset tilat voidaan ottaa paremmin käyttöön ja toiminta on rauhallisempaa, kun ryhmien toiminta järjestetään porrastetusti. Kasvattajat näkevät pienryhmien hyvinä puolina sen, että lapsilähtöinen toiminta mahdollistuu ja kasvattajalla on parempi tuntemus oman ryhmän lapsista. Pienryhmätoiminnan aloittaminen vaatii kasvattajilta muutosvalmiutta ja sitoutumista. Työvuorojen järjestäminen siten, että pienryhmät toimivat hyvin on haasteellista samoin aikuisten poissaolojen aikainen toiminta ja sijaisien hankkiminen vaikeuttavat käytännön toimintaa. (Kangas 2013, 6; Raittila 2013, 76.)

Pienryhmätoimintaa voidaan järjestää monella tavalla ja jokainen toimintayksikkö voi kehittää ja suunnitella omaan toimintaan sopivan mallin (Kangas 2013, 6). Tärkeintä on se, että varhaiskasvattajilla on mahdollisuus huomioida kutakin lasta yksilöllisemmin ja vuorovaikutussuhteet ovat läheisempiä. Konfliktit on helpompi havaita ja selvittää välittömästi. Pienryhmissä on vähemmän ärsykejä, jolloin haasteellisia kasvatustilanteita ilmenee vähemmän. Rauhallisesta ympäristöstä hyötyvät erityisesti ne lapset, joilla on

vaikeuksia pitää yllä tarkkaavaisuutta. Myös vetäytyvien lasten on helpompi ilmaista itseään pienemmässä ryhmässä. (Ahonen 2015,171–172.)

5.4 Kommunikointia tukevat menetelmät

Kuvat

Lapsen kommunikoinnin tukemiseksi on hyödyllistä käyttää kuvia ja yleensä päiväkotiryhmässä on käytössä kuvasarja, jolla kuvataan päivän toimintoja. Lasten on helpompi hahmottaa, mitä aikuinen sanoo, kun hän voi seurata puhetta kuvista. Niille lapsille, joilla on vaikeuksia tuottaa puhetta, hyötyvät kuvien käytöstä siten, että lapsi voi osoittaa kuvasta, mitä hän tarkoittaa tai haluaa. Papunetistä on saatavilla runsaasti materiaalia kommunikoinnin tukemiseen ja piirroskuvia on muun muassa päiväjärjestystä ja lapsen oman toiminnan ohjausta varten. Sivustolla on valokuvia, piktogrammeja ja oppaita vapaasti käytettävissä. (Papunet.)

Kuvat ovat hyviä apuvälineitä tilanteiden ennakointiin, sillä erityistä tukea tarvitsevien lasten on helpompi hahmottaa päivän kulkua tai yksittäistä tilannetta visuaalisesti (Ahonen 2015,173). Kuvien käyttö auttaa myös tunteiden ilmaisemisessa ja sanoittamisessa ja niitä voidaan opetella aidoissa tilanteissa (Pihlaja 2003, 139).

Tukiviittomat

Kommunikaatiota tukevien viittomien yhdistäminen puheeseen auttaa lasta ymmärtämään ja hän kokee tulevansa ymmärretyksi. Viittomien aktiivinen käyttäminen onnistuu parhaiten silloin, kun lapsen huoltajat sitoutuvat opettelemaan ja käyttämään viittomia myös kotona.

Tukiviittomia käytetään puhetta korvaavana keinona, jolloin viitotaan puhutun lauseen keskeiset sanat puheen rinnalla. Tukiviittomia voidaan käyttää kielihäiriöisten ja kehitysvammaisten lasten puheen- ja kielenkehityksen tukena. Lisäksi voidaan käyttää sormiaakkosia, joilla muodostetaan sanat ymmärtämisen varmistamiseksi. (Ketonen ym. 2014, 203).

Tukiviittomat ovat olleet käytössä Koljolan päiväkodissa jo aikaisemmin ja kehittämis-tehtävän aikana talvella 2015–2016 Turun ammattikorkeakoulun opiskelija teki opin-näytetyönä päiväkotiin tukiviittomakansion, jossa otettiin huomioon henkilökunnan toi-veet aihealueista ja sisällöstä. Tukiviittomakansio on kattava ja suurimmalla osalla työntekijöistä oli jonkin verran kokemusta tukiviittomista. Saamme tarvittaessa lisä-opastusta, sillä kyseinen opiskelija työskentelee edelleen päiväkodissa. Tukiviittoma-kansio on kaikkien ryhmien käytössä ja aktiivisesti tukiviittomia käytetään koko ryhmäl-lä ruokailun yhteydessä, väreissä sekä musiikkileikeissä.

Tietotekniset välineet

Tietotekniikkaa käytetään varhaiskasvatuksessa vain vähän ja sen osuus esimerkiksi 3-5 -vuotiaiden lasten oppimisympäristössä ei ole tällä hetkellä merkittävä. Tietotek-niikka antaa mahdollisuuden toiminnan eriyttämiseen ja pienryhmä- ja yksilötyöskente-lyyn (Reunamo ym. 2014, 162–168). Tietokonepelit voivat tarjota onnistumisenkoke-muksia, koska siinä saa välittömästi palautetta ja virheelliset suoritukset korjataan il-man leimautumista. Tulevaisuudessa tietotekniikkaa voidaan käyttää esimerkiksi tehtä-vien aikatauluttamiseen ja kasvattajan tukena erilaisissa tehtävissä ja harjoitteissa (Stephenson 2015).

Tietokonetta voi käyttää kasvatustyön prosessoimisessa siten, että lapset voivat katsoa ja arvioida omaa toimintaa ja oppivat siten käsittelemään kokemuksiaan. Myös toimin-nan dokumentointi on helppoa kuvaamalla, jolloin huoltajat näkevät konkreettisesti, mitä päivän aikana tehtiin ja miten se tehtiin. (Reunamo ym. 2014, 167.)

5.5 Varhaiskasvatuksen erityisopettajan tuki

Varhaiskasvatuksen erityisopettaja (veo) käy konsultaatiokäynnillä yleensä syksyllä ja tekee toimintavuoden ryhmäkartoituksen. Hän käy havainnoimassa jokaista lapsiryh-mää ja haastattelee ryhmän kasvattajia lasten tuen tarpeista. Myös tiimi voi havaita lapsella tuen tarvetta, jolloin asiasta keskustellaan huoltajien kanssa. Vanhempien kanssa keskustellaan tulevasta havainnoista ja sovitaan siitä, että tarvitaanko mukaan myös veo havainnoimaan ryhmää/lasta.

Veo neuvoo ja ohjeistaa lapsen kanssa työskentelyssä ja antaa tarvittavia harjoitteita mahdollisesti koko ryhmälle. Pienryhmässä tehtäviä harjoitteita voivat olla esimerkiksi suujumppa, muistia kehittävät tehtävät, kuvista kertominen, puheen kehittymisen tukeminen, sanavaraston kartuttaminen, ylä- ja alakäsitteitä harjoittavat tehtävät.

Haastattelin varhaiskasvatuksen erityisopettajaa (18.10.2016) ja hän kertoi tärkeimmiksi työtehtäviksi kasvattajien kouluttamisen ja ohjaamisen ja vanhempien kanssa käytävät keskustelut. Työajasta pieni osa on varsinaista lasten kanssa tehtävää työskentelyä.

Veo korosti kasvattajien tiimin merkitystä tuen havainnoimisessa ja järjestämisessä päiväkotiryhmän arjessa. Lapsen vahvuuksia korostetaan tuen järjestämisessä ja oppimiseen pyritään onnistumisten ja oppimisen ilon kautta. Tärkeänä hän piti sitä, että asetetaan lähitavoitteita eli edetään pienin askelin ja muutetaan toimintaa yksi tai kaksi asiaa kerrallaan. Toteutus suunnitelma tehdään käytössä olevien menetelmien mukaiseksi. Lapsesta tai ryhmästä tehdyt havainnot kirjataan ylös, ja erikseen mainitaan, onko muutosta tapahtunut ja miten se on auttanut lasta selviytymään haasteellisista tilanteista.

Yhteistyön järjestäminen muiden sosiaali- ja terveydenhuollon toimijoiden kanssa on usein veon vastuulla ja hän arvioi yhdessä huoltajien kanssa, keitä yhteistyöpalaveriin kutsutaan ja missä se voidaan järjestää. Usein palaveri järjestetään päiväkodissa, jolloin se on huoltajille tuttu ja tapaaminen voidaan järjestää lapsen tulo- tai lähtötilanteeseen.

6 KEHITTÄMISTEHTÄVÄN TOTEUTTAMINEN

6.1 Kehittämishankkeen prosessin kuvaus ja käytetyt menetelmät

Työyhteisöjä voi kehittää monilla eri tavoilla ja työyhteisön toimintakulttuurin muuttaminen vaatii koko työyhteisön mukana olemista. Riitta Seppänen-Järvelä ja Katri Vataja (2009, 13) käyttävät termiä työyhteisölähtöistä prosessikehittämistä. Se on kehittämistyön toteuttamista kuvaava ajattelu- tai lähestymistapa. Työyhteisölähtöisessä prosessi-kehittämisessä työyhteisö on kehittämisen subjekti ja siinä painottuu yhteisöllinen tavoitteenasettelu ja tiedonmuodostus.

Ulkopuolisten kehittäjien rooli on tässä ajattelu- ja toimintatavassa pieni ja vastuu kokonaisprosessin toteuttamisesta on työyhteisöllä ja sen esimiehillä. Ulkopuolinen kehittäjä on mukana niissä tilanteissa, joissa työyhteisö ei pysty ratkaisemaan ongelmatilanteista ilman lisäresursseja. Työyhteisölähtöinen prosessikehittämisen onnistuminen asettaa vaatimuksia organisaatiokulttuurille ja työyhteisölle. Työyhteisössä tulisi olla toimiva keskustelukulttuuri, keskinäinen luottamus, henkilöstövaihtuvuus pieni ja työntekijöiden voimavarat riittävät. (Seppänen-Järvelä & Vataja 2009, 11–21.)

Kuviossa 7 on esitetty kehittämistehtävän prosessi. Matkalla oli monta muutosta, jotka hidastivat ja muuttivat kehittämistyötä ja antoivat lisää haasteita kehittämistyön jatkumiselle. Kehittämistyön alku ajoittuu jo vuoteen 2014 ja silloin oli mukana Nousiaisten kunnan kiertävä erityislastentarhanopettaja (kelto), joka oli lupautunut olemaan käytävissä kehittämistyötä suunniteltaessa ja toteutettaessa. Ensimmäisessä yhteisessä palaverissa syksyllä 2014 sovittiin pienryhmätoiminnan aloittamisesta Koljolan päiväkodissa. Saimme keltolta tietoa ja käytännön ohjeita, joilla voimme tukea erityistä tukea tarvitsevan lapsen kasvua ja kehitystä herkkyykskausien mukaisesti. Näin voimme suunnitella sopivan toteuttamistavan omaan toimintaympäristöön.

AJANKOHTA	MENETELMÄ	TOIMIJAT	TUOTOS	
13.11.2014	Kehittämistehtäväs- tä ilmoittaminen	Koko henkilökunta	Palaverimuistio	SUUNNITTELU
1.8.2015	Uuden toimijan aloit- taminen	Aluejohtaja	Kehittämistehtävän hyväksyminen	
9/2015	Sovitaan pienryhmä- toiminnan aloittami- sesta	Koko henkilökunta	Palaverimuistio Pedagogiset toi- mintasuunnitelmat	
9/2015-6/2016	Yhteisökeskustelut	Vähintään yksi edustaja tiimistä	Palaverimuistio	
10-11/2015	Hoitoaikojen seuran- ta	Koko henkilökunta	Työaikataulukko	TOTEUTTAMINEN
11/2015	Havainnointikäynti	Varh.kasvatuspäällikkö henkilöstöpäällikkö aluejohtaja	Raportti	
11/2015-5/2016	Kehittämispäiväkirja ja palaverimuistiot	Koko henkilökunta tii- meittäin	Muistiinpanot	
9/1/2016	Kehittämispäivä Arjenpedagogiikka	Koko henkilökunta	Kehittämistehtävä	
2/2/2016	Havainnointikäynti	Varh.kasvatuspäällikkö henkilöstöpäällikkö aluejohtaja	Raportti	
15/3/2016	Pienryhmäkoulutus	Aluejohtaja	Kehittämistehtävä	
18/10/2016	Veon haastattelu	Kehittämistyön tekijä	Muistiinpanot	
8/2016-2/2017	Oppaan laatiminen	Kehittämistyön tekijä Aluejohtaja	Opas	
11/2/2017	Kehittämispäivä	Alueen työntekijät	Ryhmätehtävä	
2/2017	Oppaan hyväksymi- nen	Aluejohtaja	Opas	

Kuvio 7. Kehittämishankkeen prosessikuvaus (Lammila 2017).

Päiväkodin palvelujentuottaja vaihtui elokuussa 2015 ja uusi yritys oli innostunut kehittämistyön jatkamisesta. Turun alueen aluejohtaja lupautui ohjaamaan työtäni. Häneltä sain paljon tukea, neuvoja ja ohjeita. Kelton palvelut kunnan järjestämänä poistuivat ja erityistä tukea tarvitsevien lasten asioissa saimme apua konsultoivalta varhaiskasvatuksen erityisopettajalta (veo). Erityislastentarhanopettajan apua tarvittiin kasvattajien ohjaamisessa, tiedon lisäämisessä ja käyttökelpoisten menetelmien löytämisessä. Haltunen ja Korkalainen (2006, 2) ovat todenneet, että tärkeää on uuden oppiminen ja hyvien käytänteiden, uusien materiaalien ja menetelmien soveltaminen heti omaan ja koko tiimin työhön. Pyrimme siten ottamaan käyttöön uusia harjoitteita ja kehittämään toimintaympäristöä veon ohjeiden mukaisesti.

Kehittäminen toteutettiin päiväkodissa prosessorientoituneesti eli muutettiin toimintaympäristöä ja toimintaa kokeilemalla. Tieto ja kokemukset ohjasivat kehittämistyötä eli reflektiivisyys oli hyvin tärkeää koko kehittämisprosessin aikana. Kehittämismenetelmänä käytettiin toimintatutkimuksen spiraalimallia, jossa aloitetaan pienillä muutoksilla (Toikko & Rantanen 2009, 50–66). Kehittämisprosessin aikana järjestettiin koko henkilökunnalle koulutusta, joiden tarkoituksena oli varmistaa koko henkilökunnan osaaminen pienryhmätoiminnasta. Ensin pienryhmiä kokeiltiin kahdessa osastossa ja sen jälkeen arvioitiin tilannetta, miten muutos oli vaikuttanut ja miten se oli koettu ryhmäkohtaisesti. Tavoitteena oli ammatillisen osaamisen lisääntyminen ja yhteistyön kehittyminen (Pihlaja 2003, 170).

Kokeilevan toiminnan kautta voitiin tehdä muutoksia vähitellen, jolloin lapset ja aikuiset sopeutuivat muutokseen eikä koko toiminta mennyt sekaisin. Muutimme toimintaympäristöä selkeämmäksi ja järjestimme tilat hyvin eri leikkeihin sopiviksi. Vaihdoin leikkejä lasten ja kasvattajien toiveiden mukaisesti. Reflektion kautta saimme välittömästi palautetta siitä, mikä oli toimivaa ja missä pitäisi palata entiseen tai kehittää mahdollisesti eri suuntaan.

Kehittämistyön menetelmänä käytettiin myös kehittämispäiväkirjaa (Salonen 2013, 23), johon työntekijät kirjasivat ryhmäkohtaisesti päivittäin esiin tulevat tärkeimmät asiat siten, että haasteelliset tilanteet kirjattiin aina ja lisäksi yksi hyvin onnistunut asia päivän aikana. Päiväkirjamerkinnot auttoivat havainnoimaan arjessa esiin tulevia haasteita ja samalla myös onnistumisia. Ongelmaksi tuli ajankäyttö ja kirjaamisten vähäisyys. Kirjaaminen nähtiin hyvänä, sillä arki on usein kiireistä ja yksittäiset asiat unohtuvat

helposti. Päiväkirjamerkintöjen avulla voitiin kerrata palaverien välisiä tapahtumia muistiinpanoista ja niistä seuraavassa palaverissa.

Keskusteluissa pyrittiin dialogisuuteen ja asiat kirjattiin palaverimuistioon, josta voitiin tarkistaa, mitä sovittiin tai ehdotettiin. Muistiinpanot toimivat myös dokumentointina hanketta varten. Keskinäinen luottamus ja innovatiivisuuden korostaminen vaikuttavat keskustelujen tulokseen, joten luottamuksellisen ilmapiirin luomista korostettiin. Työyhteisössä oli käytössä pienryhmät ja yhteisökeskustelut eli viikko- ja kuukausipalaverit, joihin tehtiin etukäteen esityslista käsiteltävistä asioista ja siihen sai jokainen työntekijä lisätä tarpeen mukaan käsiteltäviä asioita, joita toivoi käsiteltävän palavereissa. (Salonen 2013, 22.) Kehittämistyö perustui ihmisten väliseen vuorovaikutukseen, jolloin kehittämistyön keskiössä on demokraattinen dialogi (Seppänen-Järvelä & Karjalainen 2006, 23).

6.2 Työtehtävien ja työvuorojen tarkistaminen

Kehittämishankkeen toimintaympäristönä oli päiväkotia ja toimijoina koko henkilökunta. Päiväkodin käytäntöjen muuttaminen ja uuden toimintamenetelmän luominen erityistä tukea tarvitsevien lasten huomioimiseksi oli haasteellinen kehittämiskohde. Hanke toteutettiin prosessorientoituneesti eli muutettiin toimintaympäristöä ja toimintaa kokeilemalla. Kehittämishankkeen tavoitteena oli luoda päiväkodissa uusia käytäntöjä, joiden avulla voidaan varmistaa erityistä tukea tarvitsevan lapsen kasvu ja kehittyminen mahdollisimman hyvin päiväkodin arjessa. Kehittämistyö kohdistui päiväkodin omien toimintarakenteiden muuttamiseen ja uuden toimintamallin luomiseen (Heinämäki 2004, 74).

Ensimmäisenä kehittämiskohteena oli henkilökunnan työtehtävien selkiyttäminen siten, että kasvattajien (lastentarhanopettajien ja lastenhoitajien) työnkuvaa muutettiin. Tavoitteena oli, että he voivat keskittyä kasvatustyöhön ja laitoshuoltaja vastaa keittiöstä ja siistimisestä. Lapsiryhmien toiminta muuttui rauhallisemmaksi, kun kasvattajat eivät käyneet välillä keittiössä vaan saivat keskittyä kokonaan lasten kanssa työskentelyyn. Järjestelyillä saatiin aikaa palaverien järjestämiseen ja suunnittelutyöhön.

Päiväkodissa seurattiin kuukauden ajan lasten hoitoaikoja, jonka tarkoituksena oli saada selville henkilökuntamitoituksen tarve päiväkodin aukioloaikana kello 6:00–17:15. Seurannan avulla voitiin muuttaa työaikoja siten, että ne vastasivat lasten läsnäoloa. Työvuorot keskittyivät nyt pääosin kello 7:30–16:20 välille ja aikaisin vuoro siirrettiin päättymään kello 13. Henkilökunnan viikkopalaverit ja ryhmien tiimipalaverit siirrettiin pidettäväksi keskellä päivää lasten lepo- ja nukkumisaikaan kello 12–13. Samalla saatiin sovittua tiimikohtaiset palaverit pidettäväksi joka viikko, kun niitä oli aikaisemman kerran kolmessa viikossa.

Toimintarakenteiden muuttaminen pienryhmätoiminnaksi vaati koko henkilökunnan sitoutumista kehittämishankkeeseen. Muutos aikaisempaan toimintaan oli suuri ja vaati koko yksiköltä paljon voimavaroja, koska uuden toimintatavan oppimisen lisäksi jouduttiin muuttamaan muun muassa työntekijöiden työaikoja ja palaverikäytäntöjä. Tärkeää muutoksessa on se, että henkilökunta näkee kehittämistyön hyödyt omaan työhön ja pystyy olemaan avoin uuden kokeilemiselle.

6.3 Pienryhmätyöskentelyn aloittaminen

Pienryhmätyöskentelyn aloittamisesta oli alustavasti sovittu jo 2014 syksyllä, kun kiertävä erityislastentarhanopettaja (kelto) kannusti meitä siirtymään pienryhmätoimintaan. Vuoden aikana ei tapahtunut pysyvää muutosta vaan pienryhmät olivat satunnaisia ja ryhmissä käytettiin enimmäkseen leikkialuejakoa ja toiminnallisissa tuokioissa lapset jaettiin pienryhmiin.

Elokuussa 2015 aloittaneen uuden yrityksen toimintaperiaatteisiin kuului pienryhmätoiminta, joten kehittämistyötä oli helppo jatkaa, kun saimme muutostyöhön lisää asiantuntija-apua. Syyskuussa 2015 kuukausipalaverissa sovimme pienryhmien toteuttamisesta aamupäivisin toiminnassa, jolloin kaikki työntekijät ja melkein kaikki lapset ovat paikalla.

Työstimme tiimikohtaiset pedagogiset toimintasuunnitelmat, joissa määrittelimme keskeiset käytännön toimintamuodot varhaiskasvatussuunnitelman orientaatioiden toteuttamiseksi. Tiimien ensimmäinen havainnointi tehtiin marraskuussa 2015 ja sen perusteella tarkennettiin tiimien toimintaa ja toimimista erityisesti pienryhmissä. Havainnointipäivän jälkeen keskustelimme havainnoista yhdessä ja sovimme seuraavat kehittä-

mistavoitteet. Huomiota kiinnitetään erityisesti tilojen käyttämiseen porrastetusti, jolloin saadaan siirtymätilanteet rauhallisiksi.

Koko henkilökunnalle järjestettiin kehittämispäivä tammikuussa 2016 ja kouluttajana oli Lasse Lipponen. Koulutuksen aiheena oli arjen pedagogiikka ja se, mitä se tarkoittaa käytännössä. Kasvattajat näkivät koulutuksen hyödyllisenä ja havainnollisena, sillä Lipponen toi hyvin esille sen, että lapsi oppii luonnostaan, kun hänelle tarjotaan innostava ja kiinnostusta herättävä toimintaympäristö. Erillisten toimintatuokioiden merkitys lapsen oppimiselle ei ole merkityksellistä, kun oppimista tapahtuu koko ajan arjen tilanteissa kasvattajan aktiivisen toiminnan avulla.

Seuraavan havainnointikäynnin yhteydessä helmikuussa 2016 todettiin, että pienryhmätoiminta on lähtenyt toimimaan paremmin ja lapsiryhmät ovat rauhallisempia. Varsinkin pienten alle kolmevuotiaiden lasten ryhmässä pienryhmät toimivat hyvin aamu- ja iltapäivällä he toimivat yhtenä ryhmänä tai kahteen osaan jakaantuneena. Toimintatuokiot pystyttiin pitämään hyvin porrastamalla toiminta myös muissa ryhmissä. Pienryhmätoiminnan toteuttamista käytännössä vaikeuttivat työntekijöiden poissaolot ja lasten vaihtelevat hoito-ajat. Ryhmissä oli edelleen paljon työvuoroihin sidottuja työtehtäviä, jotka vaikeuttivat pienryhmätoimintaa ja niitä pyrittiin jatkossa vähentämään.

Maaliskuussa 2016 koko henkilökunta osallistui yrityksen omaan pienryhmäkoulutukseen. Kasvatustyöntekijät lukivat ennen koulutusta Mikkolan & Nivalaisen (2011) kirjan Lapselle hyvä päivä tänään – näkökulmia 2010-luvun varhaiskasvatukseen. Koulutuksen tavoitteena oli oppia näkemään pienryhmätoiminnan hyödyt ja käytännön toteuttamismahdollisuudet.

Pienryhmätoiminnan avulla lapsen tarvitsema tuki voidaan järjestää osana arjen toimintoja, sillä pienryhmässä lapsi saa kasvattajan aikaa ja hän voi keskittyä harjoitteisiin, jota lapsen kehitys ja oppiminen edellyttävät. Rauhallinen toimintaympäristö saa hiljaiset ja arat lapset mukaan toimintaan ja ryhmässä voidaan kokea oppimisen iloa. Pienryhmätoiminnan hyödyt näkyvät hyvin siirtymätilanteissa, joissa odottamisaika on lyhyt ja jokaista lasta voidaan ohjata esimerkiksi wc-käynneissä, pukemisessa ja riisumisessa arjentaitojen harjoittelemisessa.

Pienryhmätoiminnan aloittamisessa oli uutta kasvattajan siirtyminen toimimaan yksin lapsiryhmän kanssa ja se koettiin haasteellisena, sillä aikaisemmin kasvattajat olivat voineet jakaa ajatuksia koko ajan ja nyt vastuu ryhmästä oli yhdellä kasvattajalla. Hyö-

tynä nähtiin se, että lapset saivat kokonaan aikuisen huomion ja lapset olivat aidosti toiminnan keskiössä.

7 OPPAAN LAATIMINEN KASVUN JA OPPIMISEN TUEN JÄRJESTÄMISEKSI

7.1 Lapsen kasvun ja oppimisen tuen järjestäminen säädösten mukaan

Tuen järjestäminen päiväkodissa -opas on pohjaksi yksikkökohtaiselle kehittämistyölle, sillä jokainen yksikkö laatii omat käytännön toteuttamismallit. Lähtökohtana ovat Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (OPH 2016, 55):

1. ”Pedagogiset ja rakenteelliset ratkaisut: oppimisympäristön kehittäminen, henkilötyöryhmätoiminta, ryhmärakenteet, lapsen tukeen liittyvät asiat (toiminnan eriyttäminen, lapsikohtainen ohjaaminen, pienryhmätoiminta, kuvat ja viittomat)
2. Tuen edellyttämä yhteistyö ja palvelut: yhteistyö lapsen ja huoltajien kanssa, vastuut, varhaiskasvatuksen erityisopettajan palvelut, sosiaali- ja terveydenhuollon asiantuntijoiden ohjaus ja konsultaatio, kuljetuspalvelut
3. Tuen seuranta ja arviointi: tavoitteiden toteuttamisen seuranta, tukitoimien vaikutusten arviointi ja ajankohdat”

Paikallisessa varhaiskasvatussuunnitelmassa kuvataan kehityksen ja oppimisen periaatteet ja käytännöt, jonka mukaisesti toimitaan ja miten toiminta käytännössä järjestetään. Tukitoimien arvioimisesta sovitaan vasussa ja siihen kirjataan pedagogiset rakenteet ja lasten ja huoltajien kanssa tehtävän yhteistyön muodot. Eri toimijoiden kanssa tehtävän yhteistyön vastuista ja tuen vaikutuksen arvioinnista ja seurannasta sovitaan varhaiskasvatussuunnitelmassa. Jos lapsi tarvitsee apuvälineitä tai avustamis- tai tulkkipalveluita, niin niistä sovitaan varhaiskasvatuksen järjestäjän päättämällä tavalla. (OPH 2016, 55–56.)

Tiedon siirtyminen varmistetaan siirtymävaiheissa jatkuvan dokumentoinnin avulla. Dokumentoinnilla helpotetaan tiedon siirtoa ryhmää tai päiväkotia vaihdettaessa ja erityisesti siinä vaiheessa, kun siirrytään varhaiskasvatuksesta esiopetukseen (OPH 2016, 56).

7.2 Oppaan laatimisen prosessi

Toikon ja Rantasen (2009, 59–63) mukaan kehittämisen prosessi muodostuu erilaisista tehtäväkokonaisuuksista. Kehittämislle tulee olla tarve ja se tulee organisoida eli suunnitella ja kolmanneksi tulee kehittämisen toteuttaminen, jolloin voidaan ideoida, kokeilla ja mallintaa. Kehittämistehtävään liittyy pohdintaa ja arviointia, mikä tarkoittaa jatkuvaa keskustelua ja arviointia ja arviointi suuntaa kehittämistyötä. Lopuksi suunnitellaan tulosten levittäminen tai juurruttaminen esimerkiksi työmenetelmän mallintamisella tai koulutusten avulla.

Kehittämistehtävänä oli laatia opas (liite 1), joka helpottaisi kasvattajien työtä päiväkodissa, kun heille herää huoli lapsen kasvusta, kehittymisestä tai oppimisesta. Päiväkodin on kehitettävä ja muutettava omaa toimintaa lapsen tuen tarpeen mukaisesti. Olen koonnut oppaan kehittämistyön aikana nousseista tarpeista ja kasvattajien toiveista.

Kehittämistyön aikana kasvattajien toive oli saada huoltajien kanssa käytävän keskustelun tueksi lomake vaikean asian puheeksi ottamiselle. Huoltajilla on vastuu lapsen kasvusta ja kehityksestä, mutta päiväkodin henkilökunnan tulee reagoida välittömästi, jos huoli lapsesta ja hänen hyvinvoinnistaan herää. Huolen kertominen huoltajille ei ole helppoa ja se tulee tehdä hienovaraisesti. Huoltajat tarvitsevat aikaa siihen, että hyväksyvät oman lapsen erilaisuuden tai tuen tarpeen. Olen liittänyt oppaaseen Huoli puheeksi -lomakkeen, jota voi käyttää alustavan pohjana ensimmäisessä tapaamisessa huoltajien kanssa. Huoli lapsen kehityksestä voi nousta myös huoltajilta, jolloin kasvattajan on helpompi keskustella asiasta luontevasti osana vanhemmuuden tukemista.

Uusilla työntekijöillä oli toiveena saada nopeasti tietoa lapsen kasvusta ja kehittymisestä. Oppaaseen on siten koottu keskeisimpiä tietoja lapsen puheen ja leikin kehityksestä ja lomakkeita, joita voidaan käyttää apuna lapsen kehityksen arvioinnissa ja tuen järjestämisessä päiväkodissa. Erityisesti havainnoinnin näkeminen tärkeänä lapsen niin taitojen kuin tuen tarpeen arvioinnissa, seuraamisessa ja tukitoimien riittävyyden arvioimiseksi oli suurimmalle osalle kasvattajille vierasta. Uuden varhaiskasvatuslain mukaisesti tuen tarvetta ja toteuttamista kuuluu arvioida ja dokumentoida ja tukitoimia muuttaa lapsen tarpeiden mukaisesti. Ilman lomaketta muistiinpanot painottuvat helposti harjoittamista vaativiin tai haasteellisiin tilanteisiin ja lapsen vahvuudet ja opitut taidot jäävät vähälle huomiolle.

Lapsi voi aloittaa päiväkodin ilman tutustumisjaksoa, jolloin päiväkodissa ei ole etukäteen tietoa lapsesta ja hänen mahdollisista tuen tarpeestaan. Lapsi voi tulla päiväkotiin nopeasti esimerkiksi neuvolan lähettämänä, kuten kävi muutaman kerran kehittämissankkeen aikana. Päiväkodissa tiedettiin, että lapsilla oli esimerkiksi kielenkehityksen viivästymä, mutta ei tarkkaan tuen tarpeen laajuutta. Kasvattajia kuormittivat lapset, joilla haasteet olivat laaja-alaisia ja niihin tarvittiin erityisosaamista. Oppaassa on lyhyesti kielen kehitys ja kielenkehityksen havainnoinnin kaavio, josta ilmenee tuen järjestämisen eteneminen ja miten vanhemmat ja muut yhteistyötahot osallistuvat tarpeen arviointiin ja tuen järjestämiseen.

Myös käytännön tuen järjestämiseen toivottiin ohjeistusta eli miten tuki päiväkodin arjessa käytännössä toteutetaan. Oppaassa on ensimmäisen versio tuen järjestämisestä päiväkodissa, jossa on pohjana Leena Morlin-Kokkolan muotoilema haastattelukansion käyttöohje (2012). Tuen järjestämisessä on tärkeää päiväkodin ja huoltajien välinen yhteistyö, jossa sovitaan yhdessä havainnoinnista päiväkodissa ja kotona, toimintaympäristön muuttamisesta kasvua ja kehittymistä tukevaksi ja sopivien toimintamenetelmien käyttämistä lapsen tarpeiden mukaiseksi. Tarvittaessa pyydetään veo mukaan tukitoimien järjestämiseksi. Vasu-keskustelujen lisäksi järjestetään tarvittaessa mahdollisuus huoltajien kanssa keskusteluun useammin.

Kasvattajan tulee olla aidosti läsnä lasten ryhmässä ja havainnoida ja dokumentoida leikkiä ja toimintaa yleisesti. Leikin merkitys oppimisessa korostuu varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa 2016. Oppaassa on lomakkeet erikseen leikin havainnoinnille. Yleisessä havainnoinnissa lapsen kiinnostuksen kohteet kirjataan, samoin mitä hän osaa ja hallitsee ja mitä osa-alueita tulisi harjoitella. Jos kasvattajalle nousee huoli lapsesta, niin hän kertoo siitä tiimipalaverissa. Tiimissä sovitaan, kuka kertoo vanhemmille, että lasta tai lapsen ryhmää havainnoidaan. Tällöin kerrotaan myös syy miksi havainnoidaan. Näin vanhemmat ovat tietoisia kasvattajien huolesta tai siitä, että tilanteeseen pyritään puuttumaan tai tekemään asialle jotakin.

Kasvattajat kirjaavat viikon ajan vihkoon/lomakkeelle konkreettisesti, mitä lapsi teki (esimerkiksi töni kaveria, ei kuunnellut ohjeita aamupiirissä). Viikon kuluttua tiimipalaverissa pohditaan, missä tilanteissa ei-toivottua käyttäytymistä oli, missä aikuiset olivat ja miten tilanteissa toimimista voisi muuttaa. Tärkeää on valita yksi tai kaksi asiaa, joihin keskitytään ja niihin pohditaan toimintaympäristön ja – tapojen muuttamista helpottamaan tilanteita. On pohdittava sitä, auttaako ryhmäjaon tai istumapaikan muuttami-

nen tai mitä menetelmiä tai välineitä on käytössä tai tarvitaanko palaveri huoltajien ja veon kanssa.

Käytännössä kasvattajilla on hyvin vähän aikaa havainnoida ja kirjata asioita. Sille tulee varata aika erikseen ja sopia, miten havainnointi toteutetaan. Kirjaamiset voi tehdä vihkoon tai lomakkeelle sen mukaisesti, minkä tuntuu tiimistä sopivalta. Lomakkeet ovat sähköisessä muodossa päiväkodissa, jolloin niitä voi muokata tiimin tarpeisiin helposti

7.3 Kehittämistehtävän prosessin arviointia

Käytännön muutokset päiväkodin toimintaympäristössä toteutettiin pienin askelin, mutta niillä saatiin selkeyttä kasvattajien päivittäisiin tehtäviin, palaverikäytännöt säännöllisiksi ja enemmän aikaa lasten kanssa työskentelyyn. Vaikeinta oli muuttaa kasvattajien vanhaa ajattelua toimintatuokiokeskeisyydestä pienryhmätoimintaan ja arjenpedagogiikan suuntaan.

Kehittämistehtävänä oli laatia opas, johon on koottu kasvun ja oppimisen tuen järjestämiseen liittyvää aineistoa, joka helpottaisi kasvattajien työtä päiväkodissa. Käytännössä oppaan kokoaminen oli haasteellista sillä erilaisia vaihtoehtoja toimimiseen oli paljon ja kasvattajien palautteessa ilmeni, että lomakkeita ei saisi tulla lisää täytettäväksi. Olen koonnut oppaaseen käytännössä hyväksi koettuja ja helposti työstettäviä lomakkeita ja muokannut ne sähköiseen muotoon, josta ne on tarvittaessa helppo muokata edelleen oman tiimin käyttöön tai niitä voi käyttää oman työn tueksi tietopohjaksi.

Vaihdoin työpaikkaa toiseen yksikköön kesken kehittämistyön ja samat asiat nousivat esille myös uudessa ryhmässä. Pyrin laatimaan oppaasta yleisohjeistuksen, miten toimitaan tuen järjestämisessä ja miten arviointia ja dokumentointia voidaan toteuttaa päiväkodissa. Erityisesti uudet työntekijät hyötyvät oppaasta ja samoin pitkään alalla työskennelleet, joiden ryhmässä ei ole ollut tukea tarvitsevia lapsia.

Helmikuussa 2017 alueellisen kehittämispäivän yhteydessä pohdimme pienryhmässä tuen järjestämistä ja totesimme oppaan sisältämien osa-alueiden olevan keskeisimpiä elementtejä, jotka ovat palveluntuottajan kasvun ja oppimisen tuen järjestämisen suunnitelman runkona.

8 EETTISET KYSYMYKSET KEHITTÄMISTYÖSSÄ

Sosiaali- ja kasvatusalalla lainsäädäntö määrittelee toiminnan ja ammattietiikka ohjaa työntekijän työtä (Talentia 2013, 5). Koska kehittämistyössä pyrittiin luomaan toimintamalli tuen järjestämisestä päiväkodissa, niin jo ajatus erityistä tukea tarvitsevasta lapsesta herätti minussa paljon ajatuksia. Jos varhaiskasvatuksessa on tavoitteena normaaliusperiaate, niin tuen järjestämistä ei saisi erottaa normaalista päiväkotiarjesta. Samaa on pohtinut Ahonen (2015, 200) omassa työssään. Hän on pyrkinyt käyttämään käsitettä haastava käyttäytyminen sen sijaan, että olisi kuvannut aggressiivista tai uhmakkaasti käyttäytyvää lasta. Lapsen aggressiivinen käyttäytyminen voi olla esimerkiksi yhteydessä kasvattajan väärin mitoitettuun sosiaali-emotionaaliseen tukeen kyseisessä tilanteessa.

Kieli ja tapa puhua vaikuttavat siihen, miten haasteellinen käyttäytyminen ilmenee ja kasvattajan tekemät vuorovaikutukselliset ratkaisut vaikuttavat tilanteen etenemiseen. Toisaalta ratkaisut näkyvät voimakkaasti myös lapsen emotionaalisisessa hyvinvoinnissa (Ahonen 2015, 184; Hautaniemi & Virtanen, 2014, 21.) Jos varhaiskasvattaja tavoittelee äänellä ja olemuksella empatiaa, niin lapsen voimakaskin tunnereaktio voi hiipua ja tilanne rauhoittuu. Kasvattajan täytyisi tietoisesti kehittää omia vuorovaikutustaitoja ja toimia lämpimästi. Näin saadaan myös hiljaisten, vähän puhuvien lasten ääni kuuluviin.

Onneksi nyt on nostettu esille se, että kasvattajien ja lasten välisellä vuorovaikutuksen laadulla on suuri merkitys kasvatustilanteisiin ja haasteellisten kasvatustilanteiden ilmenemiseen. Lasta ei saisi kohdella liian ehdottomasti eikä puuttua lapsen toimintaan autoritaarisesti. (Ahonen 2015, 169.) Käytännössä tähän on vaikea puuttua, jos kasvattajat ovat kuormittuneita ja asenne tukea tarvitsevaan lapseen on negatiivinen.

Lundan & Suoninen (2006, 453–462) ovat haasteellisen lapsen kohtaamisesta kertovassa artikkelissa tarkastelleet kasvattajan ja lapsen välistä vuorovaikutusta päiväkodissa kahdessa erillisessä tilanteessa. Teoreettinen viitekehys perustuu sosiaaliseen konstruktionismiin, jolloin vuorovaikutustilanteita voidaan kuvata siihen osallistuvien toimijoiden yhdessä tuottamana toimintana. Artikkelin kirjoittajat painottavat erityisesti kielellisen toiminnan tärkeyttä sosiaalisen todellisuuden rakentamisessa ja tarkastelussa on erityisesti kasvattajan ja lapsen välisen vuorovaikutuksen rakentuminen ja tarkastelussa on erityisesti kasvattajan ja lapsen välisen vuorovaikutuksen rakentuminen.

Kaukoluoto (2010, 228) on todennut, että varhaislapsuudenkysymystä olisi tarkasteltava tärkeänä ja haastavana ihmisyhteisöjä koskevana käytännöllisenä ja yhteiskunta- ja kasvatustieteellisenä kysymyksenä. Kysymysten selvittämiseen tarvitaan monitieteellistä tutkimusta ja kehittämistyötä, jotta pienten lasten elämisen mahdollisuudet voidaan turvata mahdollisimman hyvin.

Päiväkodin toimintaan vaikuttaa vallitseva toimintakulttuuri ja sen mukaisesti määritty, millaisena erityisen tuen tarve ja lapsi nähdään päiväkotinsa yhteisössä ja osana omaa vertaisryhmäänsä. Kulttuuri määrittää sen, millaista toimintaa päiväkodissa pidetään arvokkaana. Bronfenbrennerin (1979) mukaan laajempi kulttuurinen konteksti vaikuttaa siihen, millainen kulttuuri päiväkodissa vallitsee sekä miten kasvattajat toimivat tässä kontekstissa. (Hautaniemi & Virtanen 2014,87.)

9 LOPUKSI

Kehittämistehtävä on ollut ajallisesti pitkä ja siinä on ollut paljon muutoksia. Osa muutoksista on tullut palvelujen tuottajan vaihdoksen myötä, mutta myös lain muodossa on tullut tarkistuksia varhaiskasvatukseen. Uusimpana varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, jotka velvoittavat laatimaan uudet varhaiskasvatussuunnitelmat viimeistään 1.8.2017. Niissä korostetaan yhä edelleen vanhempien tuntemusta lapsesta, jolloin vanhempien ja lasten osallisuus ja osallistuminen toiminnan suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin nostetaan osaksi päiväkodin työskentelyä. Kasvattajien täytyy kehittää omaa toimintaa päiväkodissa siten, että toiminta perustuu aitoon vuorovaikutukseen ja samalla lapsen yksilöllisyys ja toimijana näkeminen korostuvat. Vuorovaikutustilanteet painottuvat keskusteluun ja neuvotteluun, ja lasten keskinäiset vuorovaikutussuhteet päiväkodin vertaisryhmässä tulee nähdä tärkeinä. (Karila & Nummenmaa 2006, 199–200.)

Opas on pohjana yksikkökohtaisten toimintaohjeiden laatimiseen ja auttaa hahmottamaan eri toiminta-alueet ja prosessin etenemisen. Ongelmallista yhtenevien käytäntöjen luomiseksi on se, että päiväkodit ovat rakenteeltaan erilaisia. Fyysinen ympäristö voi määrittää toimintaa samoin henkilöstörakenne ja sijaisjärjestelyt. Pienryhmätoimintaa voi toteuttaa monella tavalla ja käytännöt muodostetaan toimintapuitteiden mukaisesti ja joustavasti. Kasvattajien tulee oman tiimin kanssa sopia tapa toimia ja kehittää sitä lasten tuen tarpeiden mukaisesti.

Turunen (2016, 18–20) on todennut, että kasvattajien asenteet sekä rajoittavat tekijät pystytään muokkaamaan oppimista ja kasvua tukevaksi, mutta siihen tarvitaan sitoutumista ja yhteistä aikaa. Bettelheimin (1993) mukaan esimerkiksi leikin merkitys tulisi nähdä lasten todellisuutena, jota kasvattajien tulisi kunnioittaa ja tukea. Leikkimistä edistäviä tekijöitä ovat muun muassa aito läsnäolo, havainnointi ja lasten osallisuus leikkitalanteissa. Aikuinen oppii näin tuntemaan lapset ja heidän tapansa ajatella. Vähitellen kasvattaja voi viedä leikkiä eteenpäin ja lapsi voi kokea oppimisen iloa. Turunen (2016, 29) nostaa asenteet, rakenteelliset ja toiminnalliset tekijät osaksi varhaiskasvatuksen arkea ja toimintakulttuuria.

Kehittämistyössä nousi yhdeksi haasteeksi pienryhmätoiminnan järjestäminen ja sen resursoiminen muuttuviin tilanteisiin. Monissa tutkimuksissa ja kehityshankkeissa on

ollut vastaavanlaisia haasteita ja Raittila (2013, 91) on esimerkiksi todennut, että tarvitaan jatkuvaa arviointia ja keskustelua pienryhmätoiminnan toteuttamisen haasteista. Eniten tuen järjestämiseen vaikuttavat käytettävissä olevat resurssit, joista riittävä henkilökunta, sijaisjärjestelyt ja asiantuntijoiden käyttäminen ovat merkittävimmät. Jatkossa päiväkotien tulisikin panostaa sijaisjärjestelyihin, sillä lasten läsnäolot ovat muuttuvia ja lakisääteisen henkilöstömitoituksen toteutumisesta tulee huolehtia myös kasvattajien poissaolojen aikana.

Helsingin kaupungin tekemässä tutkimuksessa (Socca 2008, 48) todetaan, että aikuisilla on suuri valta lapsen päivähoidossa. Jokainen aikuinen tekee työtä omalla persoonalla, mutta kasvattajan koulutus, kokemus, käsitykset ja asenteet lapsista ohjaavat toiminnan suunnittelua ja toteutusta. Kasvattajan tulisi aidosti kiinnostunut lapsen hyvinvoinnista ja hänen tulisi käyttää sensitiivistä työtettä, joka vastaa lapsen tarpeisiin. Lapsi voi kokea päivähoidon turvalliseksi ja uskaltaa ottaa kehityksellisiä haasteita vastaan ja iloita oppimisesta.

LÄHTEET

Adenuis - Jokivuori M. 2004. Kielen ja kommunikaation kehityksen tukeminen. Teoksessa Pihlaja, P. & Viitala, R. 2004. Erityiskasvatus varhaislapsuudessa. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö, 194–213.

Ahonen, L. 2015. Varhaiskasvattajan toiminta päiväkodin haasteellisissa kasvatustilanteissa. Tampere: Tampere University Press.

Ahonen, T., Määttä, S., Meronen A. & Lyytinen, P. 2014. Kielenkehityksen vaikeudet. Teoksessa Siiskonen, T. ym. 2014. Joko se puhuu? Jyväskylä: PS -kustannus.

Alajoki, A & Pihlaja, P. 2016. Pedagogiset rakenteet ja ratkaisut lasten erityisen tuen tarpeiden näkökulmasta. Teoksessa Hujala, E. & Turja, L. (toim.) 2016 Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä: PS – kustannus, 262–275.

Alasuutari, M. 2006. Kulttuuriset kehykset kasvatusvuorovaikutuksessa. Teoksessa Karila K. ym. 2006. Kasvatusvuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 70–90.

Broström, S. 2006. Care and education: towards a new paradigm in early childhood education. Child & Youth Care Forum 35, 391-409.

Era, T. (toim.) 2013. Osallisuus, oikeutta vai pakkoa? Jyväskylän AMK julkaisuja 156. Viitattu 6.10.2014 http://publications.theseus.fi/bitstream/handle/10024/64153/JAMKJULKAISU-JA1562013_web.pdf?sequence=1.

Eriksson, E. & Arnkil, T. 2012. Huoli puheeksi. Opas varhaisista dialogeista. Stakes oppaita 60. Tampere: Juvenes Print – Tampereen Yliopistopaino Oy.

Halttunen, L. & Korkalainen, P. 2005. Verkostoituva erityispäivähoito-hanke 2003–2005. Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. Hankeraportti. Viitattu 14.4.2015 http://koskeverkko.fi/wp-content/uploads/2014/06/LEENA_HALTTUNEN_JA_PAULA_KORKAL.pdf.

Hautaniemi, K & Virtanen, M. 2014. Erityistä tukea tarvitsevan lapsen sosiaalinen osallisuus. Päiväkodin vapaan leikin tarkastelu. Viitattu 18.12.2016 <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/41305/URN%3aNBN%3afi%3ajyu-201305041555.pdf?sequence=1>.

Heikka, J., Hujala, E & Turja, L. 2009. Arvioinnista opiksi. Havainnointi, arviointi ja suunnittelu varhaispedagogiikassa. Vantaa: Printel Oy.

Heinämäki, L. 2004. Erityinen tuki varhaiskasvatuksessa. Erityispäivähoito – lapsen mahdollisuus. Stakes oppaita 58. Helsinki: Gummerus Kirjapaino Oy.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2013. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.

Hujala, E., Puroila, A, Parrila, S. & Nivala, V. 2007. Päivähoidosta varhaiskasvatukseen. 1. painos. Hyvinkää: Edufin.

JOTOS- polku osallisuuteen. Lasten ja nuorten osallisuuden käsikirja. 2009. Tampereen kaupunki. Viitattu 4.10.2014 http://www.jyvaskyla.fi/instancedata/prme_product_julkaisu/jyvaskyla/embeds/jyvaskylawwwstructure/35808_OPE_JOTOS_09_net.pdf.

Kangas, S. 2013. Päiväkodin pienryhmätoiminta ja lasten osallisuus. Jyväskylän yliopisto. Viitattu 16.12.2016

<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/41305/URN%3aNBN%3afi%3ajyu-201305041555.pdf?sequence=1>.

Karila, K. & Nummenmaa 2006. Kasvatusvuorovaikutus ja yhteisöllinen työkuultuuri. Teoksessa Karila, K., Alasuutari, M., Hännikäinen, M., Nummenmaa A. & Rasku-Puttonen (toim.) 2006. Kasvatusvuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 34–47.

Keskinen, S. & Virjonen, H. 2004. Vanhemmuuden ja lapsen kasvun tukeminen päivähoidossa. Helsinki: Tammi.

Ketonen ym. 2014. Kieli ja viestintä. Teoksessa Siiskonen, T. ym. 2014. Joko se puhuu? Jyväskylä: PS – kustannus, 201–225.

Kaukoluoto, E. 2010. Onko varhaisen tuen päiväkotiki mahdollinen? Tutkimus varhaiskasvatuksen yhteisöllisestä kehittämisestä. Helsinki: Yliopistopaino.

Kivijärvi, T. 2016. Maahanmuuttajataustaisen lapsen ja perheen tukeminen. Teoksessa Hujala, E. & Turja, L. (toim.) 2016 Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä: PS – kustannus, 248–261.

Koivunen, P-L., & Lehtinen, T. 2015. Kasvu kiikarissa. Jyväskylä: PS-kustannus.

Kulttuuri- ja opetusministeriö. 2016. Iloa, leikkiä ja yhdessä tekemistä. Varhaisvuosien fyysisen aktiivisuuden suositukset. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2016:22.

Laitinen, J. 2015. Tunnekylläisyys. Kasvu 2.2015, 25–27.

Lastensuojelulaki (407/2007).

Lindroos, J. & Lohivesi, K. 2010. Onnistu strategiassa. Helsinki: WSOYPro Oy.

Lundan, A. & Suoninen E. 2006. Haasteellisen lapsen kohtaaminen. Kasvatus 37 (5), 453–462.

Lyytinen, P. 2014. Kielenkehityksen varhaisvaiheet. Teoksessa Siiskonen, T. ym. 2014. Joko se puhuu? Jyväskylä: PS – kustannus, 51–71.

Mikkola, P. & Nivalainen, K. 2011. Lapselle hyvä päivä tänään – näkökulmia 2010 -luvun varhaiskasvatukseen. 5. painos. Vantaa: Pedatieto Oy.

Munter, H. 2013. Alle kolmivuotiaiden leikki, kuvittelu ja lasten aloitteisiin tarttuva narratiivinen pedagogiikka. Teoksessa Lipponen, L & Karila K. (toim.). Varhaiskasvatuksen pedagogiikka. Tampere: Vastapaino, 113–158.

Nieminen, A., Tarkiainen, A. & Vuorio, E. (toim.) 2014. Kokemustieto, hyvinvointi ja paikallisuus. Turun ammattikorkean raportteja 177. Tampere: Suomen Yliopistopaino- Juvenes Print Oy.

OPH 2016. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016. Määräykset ja ohjeet 2016:17. Viitattu 12.12.2016
http://www.oph.fi/saadokset_ja_ohjeet/opetusuunnitelmien_ja_tutkintojen_perusteet/varhaiskasvatus/perusteet.

Papunet. Viitattu 21.9.2016 <http://papunet.net>.

Pihlaja, P. 2003. Varhaiserityiskasvatus suomalaisessa päivähoidossa. Erityisen tuen tarpeet sosiaalis-emotionaalisella ja kielellisen kehityksen alueilla. Turku: Pallosalama Oy.

Pihlaja, P. 2004a. Varhaisvuosien erityiskasvatuksen rakenteelliset ja ideologiset perusteet. Teoksessa Pihlaja, P. & Viitala, R. 2004. Erityiskasvatus varhaislapsuudessa. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö, 112–130.

Pihlaja, P. 2004b. Sosiaalis-emotionaaliset vaikeudet lapsuudessa. Teoksessa Pihlaja, P. & Viitala, R. 2004. Eryityskasvatus varhaislapsuudessa. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö, 214–240.

Raittila, R. 2013. Pienryhmätoiminta ja leikkialueet. Varhaiskasvatuksen pedagoginen toimintaympäristö rakentuu arkisissa käytännöissä. Teoksessa Karila, K. & Lipponen L. (toim.). 2013 Varhaiskasvatuksen pedagogiikka. Tampere: Vastapaino, 69–94.

Reunamo, J. (toim.) 2014. Varhaiskasvatuksen kehittäminen. Kehitystehtäviä ja ratkaisumalleja. Jyväskylä: PS -kustannus.

Reunamo, J., Söderqvist, H. & Tanner, K. 2014. Tietotekniikka ja mediakasvatus. Teoksessa Reunamo, J. (toim.). 2014. Varhaiskasvatuksen kehittäminen. Kehitystehtäviä ja ratkaisumalleja. Jyväskylä: PS -kustannus, 162–182.

Salonen, K. 2013. Näkökulmia tutkimukselliseen ja toiminnalliseen opinnäytetyöhön. Opas opiskelijoille, opettajille ja TKI – henkilöstölle. Puheenvuoroja 72. Turku: Turun ammattikorkeakoulu. Viitattu 12.4.2015. <http://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522163738.pdf>.

Seppänen-Järvelä, R. & Vataja, K. 2009. Työyhteisö uusille urille: kehittämien osaksi arjen työtä. Jyväskylä: PS -kustannus.

Socca. 2008. Havainnointi ja pedagoginen tuki 3-5-vuotiaiden lasten varhaiskasvatuksessa. Lasten päivähoito oppaita ja työkirjoja 2008:3. Viitattu 27.1.2017 http://www.socca.fi/files/486/Havainnointi_pedagoginen_tuki_varhaiskasvatuksessa_2008.pdf.

Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes. 2005. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Toinen tarkistettu painos. Stakes oppaita 56. Helsinki: Stakes.

Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja. 2002:9. Valtioneuvoston periaatepäätös varhaiskasvatuksen valtakunnallisista linjauksista. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki.

Stephenson, J. 2015. Teaching Schedule Use on an iPad to Children with Developmental Disabilities. Journal of Special Education Technology 2015, Vol. 30(4) 207-212.

Talentia. 2013. Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry. Arki, arvot, elämä, etiikka. Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet. Helsinki.

THL 2015. Varhaiskasvatus 2015 Tilastoraportti liitteineen. Viitattu 22.2.2017 <https://www.thl.fi/fi/tilastot/tilastot-aiheittain/lasten-nuorten-ja-perheiden-sosiaalipalvelut/lasten-paivahoito>.

Toikko, T. & Rantanen, T. 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy.

Turunen, S. 2016. "Nyt me tiedetään, että aikuisten kuuluukin leikkiä". Kasvattajan rooli leikkiä edistävissä ja rajoittavissa tekijöissä. Socca - Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus Työpapereita 2016:2. Helsinki.

Turja, L. 2016. Tiedekasvatus ja lapsen tutkiva toiminta. Teoksessa Hujala, E. & Turja, L. (toim.) 2016 Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä: PS – kustannus, 181–196.

Varhaiskasvatuslaki 1973/36. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1973/19730036>.

Viittala, K. 2006. Lasten yhteinen varhaiskasvatus. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print.

YK:n yleissopimus lasten oikeuksista.1989. Viitattu 15.12.2016
https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/LOS_A5fi.pdf.

TUEN JÄRJESTÄMINEN PÄIVÄKODISSA

Tarja Lammila
Pilke päiväkodit Oy
31.3.2017

SISÄLTÖ

1 YLEISET PERIAATTEET ERITYISEN TUEN JÄRJESTÄMISESSÄ	3
2 HUOLEN PUHEEKSI OTTAMINEN	5
3 LAPSEN HAVAINNOINTI JA TUKITOIMIEN ALOITTAMINEN PÄIVÄKODISSA	9
4 LAPSEN HAVAINNOINTILOMAKE – Täyttöohje	13
5 LAPSEN HAVAINNOINTILOMAKE – Luokittain	16
6 KUVITTEELLISEN LEIKIN KEHITTYMINEN	18
7 LEIKKITAITOJEN HAVAINNOINTILOMAKE	19
8 LAPSEN LEIKIN HAVAINNOINTILOMAKE	20
9 KIELENKEHITYS LYHYESTI	21
10 YKSILÖHAVAINNOINTI- JA DOKUMENTOINTILOMAKE	23
11 PIENRYHMÄN HAVAINNOINTILOMAKE	24
12 PEDAGOGINEN ARVIOINTI	25

1 YLEISET PERIAATTEET ERITYISEN TUEN JÄRJESTÄMISESSÄ

1 PEDAGOGISET JA RAKENTEELLISET RATKAISUT

Toiminta/oppimisympäristön muuttaminen:

- LEIKKIÄ JA TUTKIMISTA TUKEVA IKÄTASON MUKAINEN YMPÄRISTÖ
- SELKEÄ PÄIVÄJÄRJESTYS JA RYTMITYS
- LIIKUNTA JA FYYSINEN AKTIIVISUUS
- KUVAT
- TUKIVIITTOMAT
- PIENRYHMÄTOIMINTA/PARITYÖSKENTELEY
- JOUSTAVAT RYHMÄTILANTEET / RINNAKKAISOPPIMISTILANTEET
- TULKKI- TAI AVUSTAMISPALVELUT
- LAPSEN HYVÄKSYMINEEN YKSILÖNÄ JA OSANA RYHMÄÄ

2 TUEN EDELLYTTÄMÄ YHTEISTYÖ

Lähtökohtana on lapsen yksilöllinen tuen tarve:

- TIEDOT HUOLTAJILTA
- HUOLI PUHEEKSI
- KIRJATAAN **VASUUN** YHDESSÄ SOVITUSTI, HUOMIOIDAAN LAPSEN ETU
- HAVAINNOINTI, DOKUMENTOINTI (VIHKO, LOMAKE)
- YHTEISTYÖTAHOT (VEO YM.) MUKAAN TUEN JÄRJESTÄMISEEN, PALVELUOHJAUS PERHEILLE
- SOVITAAN LÄHIJAJAN TAVOITE, VASTUUT JA SEURANTA

3 TUEN SEURANTA JA ARVIOINTI

- TIIMIPALAVERT
- HUOLI PUHEEKSI
- HAVAINNOT JA DOKUMENTOINTI
- MUUTOKSET
- ARVIOINNIT (RIITTÄVYYS, VAIKUTUSTEN ARVIOINTI)
- KÄYTÄNNÖN JÄRJESTELYT JA VASTUUT

Kuvio 1. Kasvun ja oppimisen tuen järjestämisen keskeiset elementit (Lammila 2017).

1. Toimintaympäristön muuttaminen

- mielekkäät lelut ja leikkimahdollisuudet, selkeä ympäristö (leikkikeskeisyys),
- pienryhmätoiminta/parityöskentely, kasvattajan aktiivinen rooli, tuki lapsen tarpeen mukaisesti
- kuvat (ja tukiviittomat) käytössä päiväjärjestyksen ja toimintojen ohjaamisessa
- tiimi suunnittelee lapsilähtöisen toimintaympäristön ja toiminnan lasten tarpeiden mukaisesti

2. Huolta aiheuttavien asioiden nostaminen esille tiimipalaverissa ja palaverikäytäntöjen muuttaminen tarpeen mukaiseksi

3. Pyydetään huoltajilta tieto tuen tarpeesta ja yhteistyötahoista, jos lapsen tuen tarve on huoltajilla tiedossa

4. Vanhemman kanssa käytävä huoli puheeksi keskustelu, joka voi olla myös vasu-keskustelu tai lapsi puheeksi keskustelu. Tarvittaessa huolehditaan palveluohjauksesta osana yhteistyötä, jos lapsi ja/tai perhe tarvitsee/tarvitsevat myös sosiaali- tai terveysalan tukea

5. Tuen tarpeen havainnointi lapsiryhmässä ja havainnoidaan myös vahvuudet ja kiinnostuksen kohteet ei vain haasteellista toimintaa

- Ryhmähavainnointi
- Yksilöhavainnointi

6. Yhteistyöpalaveri tarvittaessa veo ja/tai neuvolatiimi tms.

7. Varhaiskasvatussuunnitelman tarkistaminen/arviointi

- Yhteiset käytännöt kotona ja päiväkodissa ja järjestettävä riittävästi keskustelumahdollisuuksia huoltajien kanssa.

- Havainnointi tuen riittävyyden arvioinnissa ja dokumentoinnissa

2 HUOLEN PUHEEKSI OTTAMINEN

Muokattu: Arnskil & Eriksson 2012. Huoli puheeksi. Opas varhaisista dialogeista. Stakesin Julkaisut 60.

Lomake on tarkoitettu tueksi tilanteessa, jossa:

- sinulla on huoli lapsesta
- et ole jostakin syystä ottanut asiaa puheeksi huoltajien kanssa
- haluat kehittää huolen ilmaisemista osana työtäsi lasten kanssa

Lomakkeessa on kolme osaa:

- **A-osa** on tarkoitettu täytettäväksi silloin, kun olet valitsemassa tilannetta, jossa **aiot kehittää huolen puheeksi ottamista**
- **B-osa** täytetään, kun **valmistaudut tapaamaan** lapsen ja huoltajat/huoltajan
- **C-osa** on tarkoitettu täytettäväksi pian **tapaamisen jälkeen**

Ennen lapsen havainnointia tulee asia ottaa puheeksi huoltajien kanssa eli huoltajille kerrotaan, että lasta tullaan havainnoimaan ja miksi häntä havainnoidaan.

A. TILANTEEN VALINTA

1a. Perustiedot perheestä

lapsen nimi ja ikä: _____

huoltajien nimet: _____

sisarusten nimet: _____

muuta huomioitavaa: _____

_____

1b. Työntekijän nimi: _____

toimipiste: _____

ammatti: _____

2. Keitä perheenjäseniä tapaat ja mitä teet heidän kanssa?

_____

_____

3a. Mistä olet huolissasi lapsen tilanteessa?

_____

_____

_____

3b. Mitä tapahtuu, jos et ota huolta puheeksi?

_____

_____

_____

3c. Mille vyöhykkeelle huolesi sijoittuu?

Pieni huoli

Harmaa vyöhyke

Suuri huoli

B. TÄYTETTÄVÄKSI ENNEN TAPAAMISTA

4a. Missä asioissa arvioit lapsen huoltajien kokevan, että he saavat sinulta tukea?

4b. Onko asioita, joissa huoltajat voivat kokea sinut uhkaavaksi?

5a. Mitä **voimavaroja lapsessa** ja hänen tilanteessaan näet ja miten voisit niistä kertoa huoltajille?

5b. Mitä sinä ja huoltajat voisitte tehdä tahoillanne ja/tai yhdessä lapsen tilanteen parantamiseksi?

---

6. Miten otat huolesi ja yhteistyötoiveesi esille? Mieti vaihtoehtoisia tapoja ilmaista huolesi, se miten kerrot voimavaroista ja ehdotat yhteistyötä.

7a. Ennakoi mitä tapahtuu puheeksi ottamistilanteessa. Kuka reagoi ja miten?

7b. Ennakoi mihin puheeksi ottaminen johtaa lähitulevaisuudessa?

(Jos ennakoit, että puheeksi ottaminen heikentää mahdollisuuksia huojentaa lapsen tilannetta, palaa pohtimaan missä todella tarvitset huoltajien apua ja miten saat tuon avun eli sanoita yhteistyötarjoustasi uudelleen.)

8. Millainen tila ja aika olisivat tällaiselle kohtaamiselle otollinen, eli milloin ja missä otat asian puheeksi? Ajankohta ja paikka:

C. TÄYTETTÄVÄKSI PIAN TAPAAMISEN JÄLKEEN

9. Miten toteutit puheeksi ottamisen?

---

10 a. Mitkä olivat tunnelmasi ennen puheeksi ottoa?

---

b. Puheeksi oton aikana?

---

c. Puheeksi oton jälkeen?

11a. Katso ennakoitejasi kysymyksessä nro 7. Tapahtuiko niin kuin ennakoit vai jotain muuta? Koitko jotain yllättävää?

11b. Miltä toiminta lapsen tilanteen helpottamiseksi nyt näyttää? Mikä herättää toiveikkautasi? Mikä huolestuttaa edelleen?

11c. Mitä aiot tehdä tämän huolen vähentämiseksi?

---

3 LAPSEN HAVAINNOINTI JA TUKITOIMIEN ALOITTAMINEN PÄIVÄKODISSA

Lähteenä Peitso & Närhi 2011. Päivähoitohenkilökunnan ohjaaminen tukitoimien suunnittelussa ja Morlin-Kokkolan 2012 muokkaama materiaali.

TUEN SUUNNITTELU JA TOTEUTTAMINEN PÄIVÄKODISSA

Toteutuksessa ovat seuraavat vaiheet:

1. Veo, kelto tai muu kansioon perehtynyt henkilö **esittelee kansion ja opastaa henkilökuntaa miten sitä käytetään.**

Ydinasioita suunnittelussa ovat muutokset pienin askelin:

- ei kaikkea kuntoon kerralla
- toteutus johdonmukaista
- asetetaan ja ylläpidetään realistisia odotuksia
- riittävän pitkä ja intensiivinen interventio

2. **Vanhemmille kerrotaan**, että heidän lasta/ lapsen ryhmää havainnoidaan ja miksi havainnoidaan

3. **Henkilökunta kirjaa viikon aikana huoli-listaan, mitä lapsi tekee konkreettisesti.** Tiimin jäsenet sopivat kuka kirjaa havainnot, mitä ja miten ne kirjataan. Uusi tapaaminen sovitaan 1-2 viikon päähän.

- Lapsesta tehdään havaintoja, jotka kirjataan kuvailevasti, mitä lapsi teki
- Mikä meitä aikuisia huolestuttaa
- Havainnointi (1-2 vko:n ajan), joiden pohjalta mietitään tavoitteita
- Mitä halutaan saavuttaa

4. Seuraavassa tapaamisessa mietitään, mitä menetelmiä on käytössä (mikä toimii, uusia menetelmiä), laaditaan muutoslista ja asetetaan tavoitteet. Tehdään suunnitelma.

- Ongelma rajataan ja määritellään.
- Laaditaan muutoslista (1 tai 2 asiaa, joihin alamme puuttua)
- Asetetaan tavoitteet
- **Tehdään suunnitelmat toimintatavoista ja tukitoimista:** pohditaan käyttäytymiseen vaikuttavia tekijöitä (mistä käyttäytyminen johtuu, ohjaa tavoitteiden asettamista)
- Vuorovaikutuksen huomioiminen (myönteisyyden lisääminen, huomio toivottuun käyttäytymiseen, ei-toivotun käyttäytymisen huomiotta jättäminen)
- Ulkoiset tekijät (opetusjärjestelyt, mihin resurssit riittävät)
- Sisäiset tekijät (vireystila, tunnetila, motivaatio)

Tilannetekijät:

- ajan (esim. time-timerin, tiimalasin käyttö)
- tilan strukturointi
- huomion kiinnittäminen lapselle annettuun palautteeseen
- säännöistä kiinni pitäminen ja seurausten johdonmukainen toteuttaminen (seuraamukset oikeudenmukaisia ja perusteltuja)
- ennakointi
- kielellistäminen
- tukitoimien sovittaminen arkeen (yksinkertaisuus ja johdonmukaisuus)
- kirjataan ryhmätasolla tehdyt toimenpiteet ja muutokset

5. Oletusten tarkistaminen

6. Muutoksen arviointi

- jatketaan sitä mikä toimii

HUOLILISTA

- Kirjataan ylös mikä meissä aikuisissa herättää huolta?
- Havainnoidaan 1-2 viikkoa mitä lapsi tekee ja sen pohjalta mietitään tavoitteita.
- Mietitään, mitä halutaan muuttaa ja saavuttaa.

MENETELMÄT

- Mitä menetelmiä meillä on käytössä?
- Mikä toimii?
- Mitä uusia menetelmiä voisi käyttää?
- Kirjataan toteutumiseen lyhyesti, mitä on tehty, kuka on tehnyt ja pvm ja miten on mennyt. Käytetään kapeaa aikaikkunaa eli välitön palaute.

TAVOITTEET

- Laaditaan muutoslista: Kirjoittakaa ensin lista kaikista niistä asioista, joihin toivoisitte muutosta.
- Järjestäkää lista sen mukaan, paljonko haittaa asiasta on.
- Miettikää yksi tai kaksi asiaa, joihin alatte puuttua.
- Miettikää perusteluja.
- Sovitaan yksi tai kaksi lyhyen aikavälin tavoitetta, seuranta-aika esim. 1 kk

TAVOITTEIDEN SEURAAMISEN ASTEIKKO (TaSA)

- Mihin toimenpiteillä pyritään eli mitä konkreettisia tavoitteita on käyttäytymisen tasolla?
- Kuvataan viisiportaisella asteikolla, jossa perustaso (nollataso) on havainnointia ennen interventiota.
- Tukitoimivaihe on tavoitteiden asettamisen ja menetelmien sopimisen ja käyttöönottamisen on jälkeen.
- Harjoitellaan yhdessä ja annetaan malli.
- Arvioidaan ja jatketaan sitä mikä toimii.

/					
/					
/					
/					
/					
/					
/					
/					
/					
/					
/					
/					
/					
/					
pvm	+2	+1	0	-1	-2

/					
/					
/					
/					
/					
/					
/					
/					
/					
/					
/					
/					
/					
/					
pvm	+2	+1	0	-1	-2

Toiminta, jota seurataan

Toiminta, jota seurataan

Kuvio 2. Tavoitteiden saavuttamisen asteikko (TaSA) (Morlin-Kokkola 2012).

4 LAPSEN HAVAINNOINTILOMAKE – Täyttöohje

Pilke (Raski-Pitkänen & Vilkki, 2016)

Lapsen nimi ja syntymäaika:	Päivämäärä:
Tilanne: kirjataan lyhyesti havainnoitava tilanne; vapaa leikki, pienkoilu, pukeminen jne.	Havainnoija:
Osallistujat: merkitään tilanteessa olevat muut lapset (jos heitä on) tilanteen vaatimalla tavalla merkitä ainakin lasten määrä, iät ja sukupuolet)	

Havainnoinnin aihe: Jos tilanteessa havainnoidaan jotakin tiettyä kehityksen osa-aluetta tai taitoa, kirjataan se tähän kohtaan, esim. sosiaaliset taidot, siirtymätilanteet, leikkitaidot
Tilanteen kuvaus: Tähän sarakkeeseen kuvataan havainnoinnin tapahtumat

Havainnot luokittain: Jokaiseen luokkaan ei tarvitse tehdä merkintöjä; vain jos havainnoinnissa niitä nousee esille. Luokkiin voi merkitä myös muita asioita kuin esimerkeissä annetut.
Sosiaalinen kehitys: Tähän merkitään huomiot esim. sosiaalisista taidoista, miten lapsi tulee toimeen muiden lasten ja aikuisten kanssa, vuorovaikutustaidot, kyky empatiaan ja toisten huomioon ottamiseen, ongelmanratkaisutaidot, ristiriitojen ratkaisu, erilaisuuden hyväksyminen...
Tunne-elämän ja persoonallisuuden kehitys: Lapsen minäkuva, itsenäisyys, itsesäätely, vastuu omista teoista...
Kielellinen kehitys ja kommunikaatio: Kuuntelutaidot, kielen ymmärtäminen ja tuottaminen, ilmaisuuden kehittyminen...

Kognitiiviset taidot:

Ajattelun ja järkeilyn taidot, oppimisvalmiudet, ongelmanratkaisukyky oppimistilanteissa...

Fyysiset ja motoriset taidot:

Karkeamotoriset ja hienomotoriset taidot ja niiden kehitys lapsen oman kehitystason mukaan

Leikki ja leikkitaidot:

Leikkitaidot, leikin kehittyminen, ajattelun kehittyminen

Pedagoginen dokumentointi**Havainnointitilanteesta nousseet huomiot:**

Tämä kohta lomakkeesta täytetään varsinaisen havainnoinnin jälkeen, kun havainnoija on ehtinyt koota ajatuksiaan havainnointiin liittyen. Tässä on paikka havainnoinnin reflektoinnille.

Merkitään ne lasta ja hänen kehitystään koskevat huomiot, jotka havainnoinnista heräsivät. Esimerkiksi ideoita, mistä toiminnosta lapsi voisi hyötyä, miten oppimisympäristöä voidaan järjestää paremmin lapsen tarpeita vastaavaksi, aikuisen tuen tarve jne.

Toimenpiteet ja jälkiarviointi:

Tämä kohta täytetään tiimissä. Havainnoija käy läpi havainnointitilanteen ja kertoo huomionsa. Jokainen voi halutessaan kommentoida ja kertoa mielipiteensä. Sen jälkeen mietitään, mitä havainnointi tarkoittaa kyseisen lapsen kannalta.

Tarvitaanko lisää havainnointia? Millä tavoin lasta voidaan tukea? Miten lapsen kasvu ja kehitys mahdollistetaan? Tarvitaanko esimerkiksi oppimisympäristö muokkaamista tai erilaisia oppimisjärjestelyjä? Antaako havainnointi jotakin uutta näkökulmaa lapsen varhaiskasvatussuunnitelmaan? Havainnoitujen asioiden peilaaminen tulevaan: mitä voimme tehdä, jotta lapsi etenee kehityksessään (Lähikehityksen vyöhyke)?

Aikataulu:

Merkitään aikataulu niille asioille ja toimenpiteille, jotka sovittu Toimenpiteet ja jälkiarviointi-kohdassa

Keskustelu havainnoinnista käyty tiimissä; päivämäärä ja kuittaus:

Tähän kirjataan se päivämäärä, jolloin havainnointia on käsitelty tiimissä. Jokainen kuittaa nimikirjaimillaan.

YLEISIÄ HUOMIOITA LOMAKKEESTA:

Lomake on kaksisivuinen. Ensimmäisellä sivulla on varsinainen havainnointi ja siihen liittyvät asiat, toisella sivulla havainnoinnin reflektointi ja pohdintaosuudet. Jos havainnointilomaketta halutaan käyttää materiaalina esimerkiksi vasu-keskustelussa tai moniammatillisessa työryhmässä, voidaan lomakkeesta kopioida vain ensimmäinen sivu.

Lomake on tarkoitettu yhden lapsen havainnointiin. Jokaiseen kohtaan ei tarvitse kirjoittaa, kokemuksen myötä jokainen löytää oman tyylin täyttää lomakkeen.

Lomakkeen ensimmäisen sivun voi täyttää havainnoinnin aikana tai havainnoinnin jälkeen. Jos lomake täytetään vasta havainnoinnin jälkeen, kannattaa siihen perehtyä huolella etukäteen, jotta tietää mihin asioihin kiinnittää huomiota havainnoidessaan.

5 LAPSEN HAVAINNOINTILOMA

Pilke (Raski-Pitkänen & Virkki, 2016)

Lapsen nimi ja syntymäaika:	Päivämäärä:
Tilanne:	Havainnoija:
Osallistujat:	

Havainnoinnin aihe:
Tilanteen kuvaus:

Havainnot luokittain:
Sosiaaliset taidot:
Tunne-elämän ja persoonallisuuden kehitys:
Kielellinen kehitys ja kommunikaatio:
Kognitiiviset taidot:
Fyysiset ja motoriset taidot:

Leikki ja leikkitaidot:

Pedagoginen dokumentointi

Havainnointitilanteesta nousseet huomiot:

Toimenpiteet ja jälkiarviointi:

Aikataulu:

Keskustelu havainnoinnista käyty tiimissä; päivämäärä ja kuittaus

---

6 KUVITTEELLISEN LEIKIN KEHITTYMINEN

IKÄ	LEIKIN TEEMAT	SARJALLISUUS	ESINEKORVAAVUUS	SOSIAALISUUS	ROOLIT	NALLE/NUKKE
18 KK	Keho	1 leikkitoiminto	Esineen toiminnallinen käyttö	Matkii leikkitoimintoa	Toteuttaa aiemmin näkemäänsä toimintaa	1 toiminto
20 KK	Koti	2-3 leikkitoimintoa	Samannäköinen esine korvaa toista	Matkii esinekorvaavuutta	Toteuttaa aiemmin näkemäänsä toimintaa	Lapsi laittaa nuken istu- maan tuoliin
2 VUOTTA	Koti (sisällä ja ulkona)	Yksinkertaisia, loogisia toimintoja	1 esineellä, voi olla 2 merkitystä/toimintoa (laatikko on sänky ja sitten auto)	Lapsi pyytää tarvitsemansa esineen	Matkii muita	Nukke tekee asioita
2, 5 VUOTTA	Päivittäiset tapahtumat, mutta myös harvemmin tapahtuvia asioita (lääkärissä käynti)	Yksityiskohtaisia, loogisia toimintoja	1 esineellä voi olla monta merkitystä	Rinnakkaisleikki	Lyhyitä rooleja	Nukke herää, kuvitteellinen nukke
3 VUOTTA	TV sarjojen, kirjojen ja pelien tapahtumia mukaan	Useita, loogisia leikkitoimintoja	Esineiden käsittelyn sujuvuus kehittyy (Käyttää palikoita tornin rakentamiseen)	Rinnakkaisleikki /Sosiaalinen leikki	Roolileikki on sujuvaa	Nukke aktiivisessa roolissa
3,5 VUOTTA	TV sarjojen, kirjojen ja pelien tapahtumia mukaan	Leikki strategia	Käyttää kehon osia ja näkymättömiä esineitä	Sosiaalinen leikki	Roolileikki on sujuvaa	Nukella on oma luonne, tuhma/kiltti
4 VUOTTA	Sivujuonet tulevat leikkiin mukaan	Ennalta suunniteltu juoni	Oikean esineen korvaa mikä tahansa toinen esine	Yhteistyökykyinen, neuvottelutaitoinen	Useita rooleja	Nukke on oma persoonansa
5 VUOTTA	Mitkä tahansa teemat	Etukäteen suunniteltu, looginen, sivujuonia ja monimutkaisia tapahtumia	Kieli	Yhteistyökykyinen, neuvottelutaitoinen	Sama rooli	Nukke elää omaa elämänsä

Kuvio 3. Kuvitteellisen leikin kehittyminen (Stagnitti 2011).

7 LEIKKITAITOJEN HAVAINNOINTILOMAKE

Havainnointikaavake

Teemat	Sarjallisuus	Esinekor- vaavuus	Sosiaalisuus	Roolit	Nalle/nukke	
						5 VUOTTA
						4 VUOTTA
						3,5 VUOTTA
						3 VUOTTA
						2,5 VUOTTA
						2 VUOTTA
						20 KK
						18KK
						0-12 KK

KAREN STAGNITTI, 2011, LEARN TO PLAY

Kuvio 4. Leikin havainnointilomake (Stagnitti 2011).

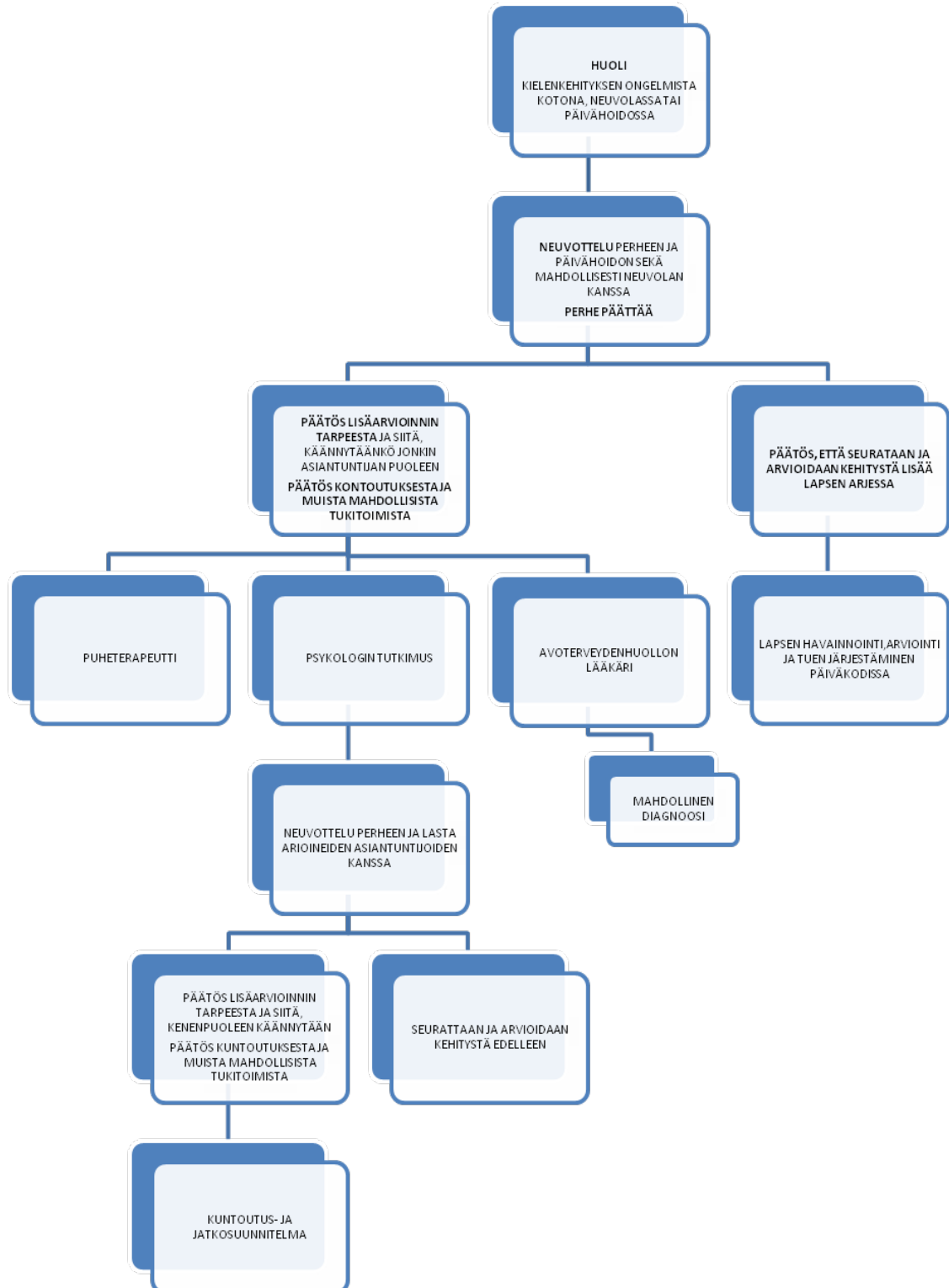
8 LAPSEN LEIKIN HAVAINNOINTILOMAKE

Päivämäärä: Lapsen nimi: Lapsen ikä:		Leikin kestoaika: Havainnoija:	
Mikä leikki?:			
Leikkiin osallistujat:			
Lapsen rooli leikissä:			
Havainnoinnin kohde	Toteutui	Ei toteutunut	Havainnot: (perustelut, tilannekuvaus)
Leikki käynnistyy omasta aloitteesta.			
Lapsi hakeutuu leikkiin oma-aloitteisesti.			
Lapsi tutkii mielellään asioita ja esineitä leikkiessään.			
Lapsi keskittyy leikkiin pitkäkestoisesti (ikä ja kehitystaso).			
Leikin sisältö on lapsen ikään ja kehitystasoon nähden rikasta.			
Leikissä käytetään mielikuvitusta.			
Leikki etenee omaehtoisesti.			
Lapsen leikit onnistuvat taitavamman leikkijän kanssa.			

9 KIELENKEHITYS LYHYESTI

1-VUOTIAS	
<ul style="list-style-type: none"> • ei seuraa ympäristöään eikä pyri vaikuttamaan siihen • vaikea saada kontaktia • ei kommunikatiivisia eleitä (esim.vilkuttamista) • jokeltelu vähäistä tai yksipuolista tai sisältää vähän konsonantteja • erityisesti vastavuoroisuuden puute sekä ääntelyn ja jokeltelun vähäisyys ja us ovat syitä tarkempaan seurantaan 	
1,5 – VUOTIAS	
<ul style="list-style-type: none"> • vähän kommunikatiivisia eleitä • ei lainkaan sanoja • ei osaa noudattaa lyhyitä toimintakehotuksia (esim. tule tänne) • leikki ei sisällä symbolisia toimintoja • erityisesti ymmärtämisen vaikeudet yhdistyneenä suvussa esintyviin vaikeuksiin ovat syy tarkempaan seurantaan 	
2-VUOTIAS	
<ul style="list-style-type: none"> • alle kymmenen sanaa • ei muodosta kahden sanan lauseita • ei noudata lyhyitä ohjeita tai ymmärtää ne väärin • vaikeuksia tunnistaa tuttuja esineitä ja asioita nimeltä (esim. vaatteet, lelut) 	
3-VUOTIAS	
<ul style="list-style-type: none"> • äänneasu selvästi puutteellinen • suppea tuottava sanasto, jossa keskeisiä ovat substantiivit ja verbit • ei taivuta sanoja • ei noudata kaksiosaisia ohjeita tai ymmärtää ne väärin 	
4-6-VUOTIAS LAPSI	
<ul style="list-style-type: none"> • suppea tuottava sanasto (eri sanaluokat) • sineiden ja asioiden laadun kuvaus on epäterkkää tai virheellistä (koko, muoto, väri, määrä) • lauserekenteet yksinkertaisia • vaikeuksia taivutusmuotojen hallinnassa • ei osaa kertoa kuvasta • puutteita vuorovaikutus- ja keskustelutaidoissa 	

Kuvio 5. Kielenkehityksen piirteitä, jotka antavat aiheita seurantaan tai tutkimuksiin (Siiskonen ym. 2014, 131).

Kuvio 6. Lapsen kielenkehityksen havainnointi (Siiskonen ym. 2014, 132–133).

10 YKSILÖHAVAINNOINTI- JA DOKUMENTOINTILOMAKE (Koivunen & Lehtinen, 2015).

Menetelmät/ keinot				
Tulkinta				
Analyysi				
Dokumentointi				
Havainnointitilan-ne				
Kello				

11 PIENRYHMÄN HAVAINNOINTILOMAKE (Koivunen & Lehtinen, 2015).

Havainnoitsija ja Lapsi:	Lapsi:	Lapsi:	Lapsi:	Lapsi:
Havainnoitava				
Havainnoitava				
Havainnoitava				
Havainnoitava				

12 PEDAGOGINEN ARVIOINTI (Kouki 2016).

LEIKKIMINEN	päivittäin	viikoittain	kuukausittain	harvemmin
Kasvattaja osallistuu leikkiin rikastuttavasti				
Kasvattaja laajentaa lasten sanavarastoa ja leikkiympäristöä				
Kasvattaja käyttää roolileikkejä vuoron tukemisessa				
Kasvattaja pelaa pöytäpelejä lasten kanssa				
LIKKUMINEN				
Kasvattaja opettaa liikuntaleikkejä				
Kasvattaja laajentaa lasten liikkumismahdollisuuksia uudistamalla leikkiympäristöä				
Kasvattaja käyttää roolileikkejä vuoron tukemisessa				
TUTKIMINEN				
Kasvattaja suuntaa lapsen huomion toimintaympäristön sanastoon				
Kasvattaja ohjaa lasta tutkimaan: luokittelu ja sarjoittaminen				
Kasvattaja haastaa lasta pohtimaan ilmi- ja seurauksia				
Kasvattaja esittää lapselle avoimia kysymyksiä tiedät tästä tai miten teit sen?				
TAITEET				
Kasvattaja lukee lapsille kuvakirjoja				
Kasvattaja havainnollistaa laulut, lorut ja runot				
Kasvattaja opettaa lapsille kuvallisen sanaston				
Kasvattaja dramatisoi satuja lapsille				